

الله اعلم
الكرن

گزارش فرهنگ، رسانه و اجتماع - ۳۸
گزارش راهبردی نذر: الگویی برای بقای جامعه اسلامی

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مرکز پژوهشی آرا
اندیشکده فرارویش آرا (افرا)
دپارتمان مطالعات و سیاست‌گذاری نظام‌های اجتماعی

ویرایش اول - اسفند ۱۳۹۶

طراحی جلد و صفحه‌آرایی و چاپ: واحد گرافیک مؤسسه پیام رسان حکمت و اندیشه

غیر قابل انتشار
داخلی و به منظور استفاده شخصی شما فرهیخته‌ی گرامی ارسال می‌گردد.
کلیه حقوق مادی و معنوی اثر متعلق به مرکز پژوهشی آرا می‌باشد.

شماره تماس: ۲ الی ۸۸۸۶۳۹۶۱ - ۰۲۱

www.ararc.ir

گزارش راهبردی نذر؛ الگویی برای بقای جامعه اسلامی

گزارش فرهنگ، رسانه و اجتماع ۳۸

فهرست مطالب

۷	چکیده
۸	مقدمه
۱۰	وضعیت کمی نذورات در جامعه
۱۱	چالش‌ها و ابهامات موجود در این حوزه
۱۲	بخش اول) نگاهی به معنا و مفهوم نذر
۱۲	معنای نذر
۱۵	تفاوت نذر با سایر امور خیرخواهانه
۱۶	ابعاد نذر
۱۷	جنسیت و نذر
۱۸	زمان و مکان نذر
۱۸	ویژگی‌های نذر
۱۹	فردی یا جمعی بودن:
۱۹	انواع ادای نذر: معنوی، مادی، فرهنگی و اجتماعی
۱۹	پویش بین‌المللی نذر اربعین
۲۰	نذورات فرهنگی
۲۱	نذر کتاب
۲۲	نذورات اجتماعی

۲۲	نذر سلامت
۲۳	نذر طبیعت
۲۳	نذر شادی
۲۳	(ب) نگاهی به کارکردهای نذر
۲۴	کارکردهای فردی
۲۴	کارکردهای اجتماعی
۲۵	(الف) ایجاد همبستگی اجتماعی و تقویت روحیه مشارکت
۲۶	(ب) هویت‌یابی اجتماعی
۲۷	(ج) مسئولیت‌پذیری و ایجاد حساسیت نسبت به هموعان
۲۷	(د) فقرزدایی و تأمین رفاه
۲۸	(ه) ایجادکننده تغییر و تحولات در جامعه
۲۹	بخش سوم) بحث و نظر؛ وضعیت موجود
۳۱	آسیب‌شناسی نذر؛ موانع و چالش‌ها
۳۱	خلاً مطالعات علمی و دانشگاهی و آگاهی عموم
۳۲	نبود متولی برای نذورات و نبود بانک اطلاعاتی
۳۲	عدم توزیع بهینه نذورات
۳۳	عرفی شدن نذورات
۳۴	چالش‌های موجود در حوزه نذر

- دولتی شدن نذورات ۳۴
- نذری گری مجازی ۳۶
- انحصار توزیع نذورات مادی نزد فقرا و نیازمندان ۳۷
- نگاه تقلیل گرایانه به موضوع نذورات ۳۷
- بخش پنجم) چه می توان کرد؟ ۳۸
- راهبرد ۱) نهادی تسهیل گر امور نذورات را برعهده گیرد ۳۸
- راهبرد ۲) بومی سازی امور نذورات براساس نیازهای هر منطقه با استفاده از پتانسیل های موجود در هر محل .. ۳۹
- راهبرد ۳) اجتماعی سازی نذورات ۳۹
- راهبرد ۴) رسانه ای کردن و ایجاد کمپین های متعدد برای همراهی هر چه بیشتر مردم ۴۰
- جمع بندی ۴۱
- الگوی راهبردی نذر ۴۱
- مسأله شناسی ۴۱
- ظرفیت سنجی ۴۲
- آگاه سازی و فرهنگ سازی ۴۳
- آموزش و توسعه ۴۴
- شبکه سازی تولید و توزیع ۴۴
- فعال سازی ۴۵
- منابع ۴۷

چکیده

نیکوکاری و خیرخواهی که مبتنی بر کمک به دیگران است، از برترین خصلت‌ها و ویژگی‌های انسانی است که دین مبین اسلام به آن سفارش و آن را در شیوه‌ها و سازوکارهای متنوعی (مانند صدقه، وقف، نذر و...) ساماندهی کرده است.

نذورات یکی از ظرفیت‌های موجود در جامعه اسلامی است. جامعه ایران نیز به‌عنوان جامعه اسلامی، این ظرفیت را در اختیار دارد. نذر دو کارکرد اساسی به همراه دارد: کارکردهای فردی نذر که به‌طور عمده به تقویت ایمان می‌انجامند و کارکردهای اجتماعی نذر که باعث پدیدآمدن همبستگی‌های اجتماعی، تقویت روحیه مشارکت و... می‌شوند. در این نوشتار تأکید بر جنبه‌های اجتماعی نذر است.

بررسی وضعیت کنونی نذر نشان‌دهنده آن است که با وجود ظرفیت‌های زیاد، برای تحقق اهداف اجتماعی کارآمد نیست. سؤالات تحقیق حاضر عبارتند از: کارکردها و انواع نذر در جامعه فعلی ما چیست؟ نذورات چه ظرفیت‌ها و پتانسیل‌هایی دارند و چگونه می‌توانند با تغییرات جامعه پیشروی کنند؟ آیا می‌توان

از طریق ساماندهی نذورات مردمی به منظور تحقق اهداف اجتماعی و کاهش آسیب‌های اجتماعی بهره برد؟ پیشنهاد نوشتار حاضر پس از آسیب‌شناسی و بررسی چالش‌ها این است که نهادی به منظور تسهیل‌گری برای مدیریت بهینه نذورات ایجاد شود.

مقدمه

مطالعه رفتارها، مناسک و کنش‌های دینی انسان موجب می‌شود که دین را به‌عنوان یک «پدیده اجتماعی» و «واقعیتی عینی» مورد مطالعه قرار دهیم؛ واقعیتی که دارای کارکردها و تأثیرات بیرونی بر کنش‌گران است. دین در ساختار رفتار جمعی بر روابط اجتماعی تأثیر می‌گذارد و الگوهای رفتاری منحصر به فردی را ملزم می‌سازد. مراسم دینی وجوه معینی از اعمال و رفتار مرتبط با باورهای دینی و مرتبط با آداب و رسوم اجتماعی است (اویسی، ۱۳۹۰).

از دیرباز و از هنگامی که اجتماعات اولیه به وجود آمدند، انسان‌ها به اعتقادات و باورهایی همگانی و مشترک نیز دست یافتند. این جوامع هر یک به گونه‌ای آفرینش هستی را برای خود توجیه نموده و آفریدگار یا آفریدگاران جهان را به گونه‌ای ستوده و نیایش کرده‌اند و برای نزدیکی بیشتر با آن آفریدگار، آن را به شکل بت و پیکرک یا نمادی از آن و یا پندارهای ذهنی تجسم بخشیده‌اند. به پندار این آدمیان، این آفریدگار ستودنی، نیازهای ویژه خود را نیز داشت که باید از سوی آفریده‌های او برآورده می‌شد؛ نیازهایی که به تصور ایشان همه نیازهای روزمره‌ای بود که خود نیز همواره در حال برآوردن آن‌ها بودند. خوراک، پوشاک، زیستگاه و هرآنچه که یک موجود زنده و اجتماعی به آن نیاز داشت. از این‌رو، روزانه برای آن‌ها خوراک و پوشاک مهیا می‌کردند و جایی نیز برای زیست آن‌ها در نظر گرفته می‌شد و بدین‌گونه بود که نخستین بتخانه‌ها و معابد و نیایشگاه‌ها در فضاهای باز و سرپوشیده پدید آمد. چنین باورهایی به تدریج آدابی را با خود پدید آورد که در آن میان، مراسم تطهیر نیایشگاه‌ها، پیشکش قربانی و نذورات همراه با خواندن اوراد و ادعیه به این آفریدگاران بود تا با جلب خشنودی هرچه بیشتر آن‌ها، نذر و نیازهای آفریده‌های ایشان برآورده شود؛ پس برای پیشکش قربانی جایگاه ویژه‌ای در نیایشگاه در نظر گرفته شد (شیشه‌گر، ۱۳۸۸).

نذر یک کنش و عمل معنوی و روحی است که پیامدهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دارد و در میان ادیان مختلف دارای قدمتی طولانی است؛ به‌ویژه در سنت‌های مسیحی و اسلامی خیلی حائز اهمیت است، ولی از بین همه ادیان جهان، پیروان دین اسلام به‌عنوان کنشی داوطلبانه پایبند بدان بوده‌اند و از دامنه، تنوع و کارکردهای فراوانی برخوردار است، به‌طوری‌که بر بخش زیادی از زندگی دنیوی و معنوی مسلمانان معتقد تأثیر گذاشته است (کاهیرده، بی‌تا).

امور مهم اجتماعی از طریق مناسک تولید و بازتولید می‌شوند؛ به این معنا که امری که برای انسان در محیط اجتماعی مهم است، وجه مناسکی به خود می‌گیرد و در قالب کنش‌ها و رفتارهای ساختارمندی بروز می‌کند. عموم بر این باورند که در گذشته به‌علت غلبه مذهب، مناسک با مذهب پیوند داشته و امروزه به‌علت کم‌رنگ شدن مذهب و رویکرد عرفی به جهان، مناسک کنار گذاشته شده‌اند، درحالی‌که چنین نیست. امر مهم، امری مناسکی است، گاه مناسک مذهبی و دارای درونمایه قدسی و گاه مناسک عرفی و فاقد درونمایه قدسی.

با وجود آنکه نذورات جزء واجبات و بایدهای دین ما نیست، اما از جایگاه رفیع و ارزشمندی در بین مردم برخوردار است و به‌الگوی رایج برای رسیدن به حوائج و خواسته‌ها در بین عموم مردم تبدیل شده است. همچنین نذر دو وجه به‌صورت همزمان دارد: یکی نیاز دنیوی نذرکننده را رفع می‌کند و دیگری ایمان فرد به‌واسطه مشارکت در کنشی مذهبی تقویت می‌شود. در بحث نذر ممکن است خواسته فرد برآورده شود و در آن صورت فرد به ادای نذر خود پردازد و البته گاهی فرد پیش از رسیدن به خواسته‌اش به ادای نذر می‌پردازد و گاهی نذر برآورده نمی‌شود که در آن صورت تکلیفی برای اجرای نذر هم (فارغ از درک حکمت یا عدم درک آن) وجود ندارد.

نذر به‌واسطه نقش و تأثیراتی که در جامعه دارد، وابسته به تغییر و تحولات جامعه است؛ جامعه‌ای که به سمت مصرف‌گرایی می‌رود، پیامدهای آن بر همه ابعاد زندگی، رفتارها و مناسک تأثیرگذار خواهد بود یا جامعه‌ای که به سمت عرفی شدن و یا سطحی شدن کشیده شود، مناسک دینی که از عمق باورها

و عقاید افراد نشأت می‌گیرد نیز به تدریج تحت تأثیر قرار خواهد گرفت و طبیعی است که شرایط جدید جامعه، سؤالات و ابهامات و چالش‌هایی را ایجاد کند، اما تا به حال افکار و دیدگاه‌های جدید در جامعه ما نتوانسته است تغییر فاحشی در میزان و شکل نذر به وجود آورد و این سنت کمابیش به روند خود ادامه داده است و اگر تغییری هم به وجود آمده، آنقدر زیاد و گسترده نبوده است که امکان انعکاس در منابع را داشته باشد (ابراهیمی، ۱۳۸۳).

وضعیت کمی نذورات در جامعه

در جامعه ما آمار دقیق و جامعی از میزان نذورات مادی مردمی طی ماه‌های مختلف و در طول یکسال موجود نیست، اما میزان وجوهات نقدی و غیرنقدی که به سازمان‌ها پرداخته می‌شود و میزان فروش اجناس و کالاها به خصوص در ماه‌های مخصوص (ماه مبارک رمضان، ماه محرم، ماه صفر و ماه ذی‌الحجه) تا حدودی نشان‌دهنده تقریبی میزان نذورات در جامعه است.

برای مثال، کمیته امداد در زمان عید قربان، طرح «نذر قربانی» را با هدف کمک به نیازمندان و مددجویان تحت حمایت کمیته امداد با اولویت سالمندان، زنان سرپرست خانوار، ایتام، فرزندان محسنین و خانوارهای دارای بیماری صعب‌العلاج انجام داده است (پایگاه اینترنتی کمیته امداد، ۱۳۹۶).

در طرح «نذر قربانی» براساس آمارها حدود ۳۵ میلیارد و ۲۶۶ میلیون و ۲۴۷ هزار تومان نذورات نقدی و غیرنقدی جمع‌آوری شده است. مبلغ نذورات نقدی جمع‌آوری شده بیش از دو میلیارد و ۲۴۶ میلیون تومان، حجم نذورات غیرنقدی ۱۵ میلیارد و ۵۹۵ میلیون تومان، اهدای نذر از طریق مراکز نیکوکاری پنج میلیارد و ۳۷۹ میلیون تومان و کمک‌های مستقیم نیز ۱۲ میلیارد تومان بود (پایگاه اینترنتی فرارو، ۱۳۹۵).

همچنین در ماه محرم و صفر کمیته امداد با هدف ترویج فرهنگ انفاق و ساماندهی توزیع نذورات مردمی بین نیازمندان، طرح «احسان حسینی» را اجرا می‌کند.

بر اساس آمارهای به‌دست آمده کمک‌های نقدی اهداشده ۵۲۶ میلیون تومان، مشارکت‌های غیرنقدی معادل پنج میلیارد و ۱۱۶ میلیون تومان، اهدای کمک از طریق مراکز نیکوکاری حدود ۲۵ میلیارد تومان و

کمک‌های مستقیم نیز در حدود ۲۵ میلیارد تومان بود (پایگاه اینترنتی خبرگزاری میزان، ۱۳۹۶). مردم به دو طریق نذر خود را ادا می‌کنند: نذورات به صورت مستقیم و بدون واسطه از طریق مردم به مردم می‌رسد و یا با دادن وجوهات یا اجناس غیرنقدی از طریق سازمان‌ها و مؤسسات به صورت غیرمستقیم به مردم ادا می‌شود.

سازمان و یا نهاد مستقلی برای نذورات در کشور ما وجود ندارد، اما به طور رایج مردم بسیاری از نذورات خود را به کمیته امداد امام خمینی (ره) یا سازمان بهزیستی اهدا می‌کنند و در واقع، ستاد مشارکت‌های مردمی کمیته امداد و سازمان بهزیستی با آگاهی از اوضاع نیازمندان و مستمندان واقعی جامعه به جمع‌آوری و توزیع نذورات می‌پردازند.

مقوله نذر به عنوان موضوعی که نیاز به پژوهش دارد، در اول راه قرار دارد و باید برای شناخت ابعاد بیشتر و عمیق‌تر آن، تحقیقات گسترده‌تری صورت بگیرد و نهادهای فرهنگی و آموزشی ضمن توجه جدی به مقوله نذر، به بررسی افکار و نظرات مختلف در این حوزه بپردازند. در این نوشتار تلاش شده است تا به برخی از نکات مهم آن پرداخته شود.

چالش‌ها و ابهامات موجود در این حوزه

- کارکردها و انواع نذر در جامعه فعلی ما چیست؟
- نذورات چه ظرفیت‌ها و پتانسیل‌هایی دارند و چگونه می‌توانند با تغییرات جامعه پیشروی کنند؟
- آیا می‌توان از طریق ساماندهی نذورات مردمی به منظور تحقق اهداف اجتماعی و کاهش آسیب‌های اجتماعی بهره برد؟

بخش اول) نگاهی به معنا و مفهوم نذر

معنای نذر

تقریباً همه ادیان جهان دارای دو بعد اعتقادی و مناسکی هستند. مناسک نذر، در واقع نوعی ارتباط و نیایش با خداوند و یا هر امر قدسی در جهت ساماندهی و حل مسائل زندگی است. بنابراین نیاز و آرزو در انسان اصلی‌ترین مفهومی است که در ارتباط با نذر به ذهن متبادر می‌شود. این نیازمندی و احساس بی‌پناهی در مقابل سختی‌ها، دردها، مشکلات، ترس‌ها و ناامنی‌ها انسان را دچار یأس و ناامیدی می‌سازد که فقط نیرویی الهی و ماورای طبیعی را به‌عنوان نجات‌دهنده خود می‌یابد. البته افراد با توجه به قدرت و توانایی روحی و روانی‌شان در شرایط سخت و ناگوار عکس‌العمل‌های متفاوتی دارند؛ از طرف دیگر، اگرچه نذر یک ابژه فرهنگی است که توسط افراد در جامعه صورت می‌گیرد، ولی معنی آشکار و پنهان آن پیشکش کردن شیء یا عملی به نیرویی برتر و مافوق بشری نیز است (بهار، ۱۳۸۳).

دیدگاه‌های متعدد مناسک (rituals) را به‌صورت‌های بسیار متفاوتی تعریف کرده‌اند. رویکردی اجتماعی، مناسک را «مجموعه‌ای از کنش‌ها، حرکات، ابزارها و اشیاء، مهارت‌ها و شیوه‌های هماهنگی و با هم‌بودگی و دعاها و اوراد و روابط حسی و عاطفی تعریف می‌کند که در یک نظم معنایی خاص قرار گرفته است و نوعی تعلق به یک یا چند باور یا آیین دینی، عقیدتی، سیاسی، اجتماعی، قومی، و... را نشان می‌دهد و میان گروه‌های اجتماعی مبادله یا منتقل می‌شوند». مناسک اغلب از دین یا سنت نشأت می‌گیرند، اما در دوران مدرن، گروهی از مناسک مدرن و حتی پسامدرن بروز و ظهور کرده‌اند که عموماً از مناسک سنتی و دینی الگوبرداری می‌کنند، اما در قالب‌های سکولار قرار می‌گیرند و یا عده‌ای از افراد جامعه سعی در سکولاری کردن مناسک سنتی و دینی دارند تا بتوانند تغییر و تحولاتی در آن ایجاد کنند؛ از طرفی، مخالفان ممکن است تلاش برای از بین بردن آن داشته باشند و یا تلاش عده‌ای برای محبوبیت بخشیدن و نو کردن مناسک قدیمی و جذب گروه‌هایی چون جوانان و زنان به آیین‌ها و باورهای قدیمی (فکوهی، ۱۳۹۳).

نذر در لغتنامه دهخدا به معنی عهد و پیمان، چیزی یا کاری بر خویشتن واجب کردن... نقدی یا جنسی

که به نیت حاجت‌روا شدن به زاهدی یا سیدی یا به تربیت کسی از اولیا و ائمه پیشکش کنند، آورده شده است (دهخدا، ۱۳۳۴: ۱۹۸۰۵). واژه نذر و نذری به‌طور معمول با مجموعه‌ای از لغات دیگر مانند نیت، حاجت، نیاز، درخواست، طلب و توسل آورده می‌شود (همایون سپهر، ۱۳۸۷: ۳).

در تعلیمات اسلامی نیز به نذر اشاره و تأکید شده است. در قرآن کریم به وفا نمودن به نذر در سوره حج اشاره شده است (سوره حج، آیات ۲۲ و ۲۹). نذر در متون دینی چنین تعریف می‌شود: «نذر آن است که انسان بر خود واجب کند که کار خیری را برای خدا انجام دهد، یا کاری را که نکردن آن بهتر است، برای خدا ترک کند».

از شرایط نذر آن است که نذرکننده مکلف و مختار باشد. ممکن است نذرکننده چند نیت و هدف از نذر خویش داشته باشد: یکی آنکه چون خداوند متعال کار خیر را دوست دارد و حاجت نیکوی آن کار خیر را محقق می‌سازد، وی قصد عمل خیری می‌کند و ضمن آن خواسته خود را نیز از خداوند می‌خواهد. در صورتی که با رعایت شرایط آن خواسته تحقق یابد، التزام وفای به نذر واجب خواهد بود (ابراهیمی، ۱۳۸۴).

مروری بر نظریات و آرای صاحب‌نظران دینی، مردم‌شناسان، جامعه‌شناسان و انسان‌شناسان حاکی از این است که وحدت نظری بر تعریف مفهومی نذر وجود ندارد، اما می‌توان نظرات و برداشت‌ها را به سه دیدگاه تقسیم‌بندی کرد (بهار، ۱۳۸۳):

دیدگاه اول از طرف الهیون و علمای اجتماعی حوزه دین مطرح می‌شود؛ به این معنا که نذر عملی نسبتاً اختیاری-الزامی است و فرد خداپرست در قبال رفع نیازی به سوی خداوند، تکلیف انجام کاری به نام نذر را بر گردن خود می‌نهد.

کلود ریویر از منظر مردم‌شناسی نذر را معطوف به رابطه انسان با خدا می‌داند. او به دو پیش‌فرض در تمام ادیان، یعنی رابطه انسان با خدا و رابطه خدا با انسان اشاره می‌کند. او در نوع رابطه انسان با خدا، به حوزه نیایش از طریق انجام مناسک قدسی اشاره می‌کند. از نظر او، انواع نذر و نیازها و حتی مراسم قربانی مصادیق عینی نیایش انسان در برابر خدا محسوب می‌شوند. به نظر او نذورات پیوند میان انسان و

خدا را تقویت می‌کند(ریویز، ۱۳۷۹: ۲۰۴). دورکیم معتقد است که نذر موجب متعالی کردن جامعه می‌شود. دینداران می‌توانند با آن به شفای روحی و معنوی نایل آیند و دوباره دگرگون شوند، توبه کنند و رستگار شوند. نذر با ایجاد اتحاد اجتماعی و معنوی در میان افراد و اجتماع موجب کاهش اضطراب و دغدغه‌های آن‌ها می‌شود(دورکیم، ۱۳۸۶).

مطلب دیگری که در این دیدگاه وجود دارد، اینکه نذرکننده در زمان ادای نذر و پس از آن در میان مردم به‌عنوان «دیندار»، «بخشنده» و «دوستدار بزرگان دین» شناخته می‌شود تا گناهکار؛ به‌عبارت‌دیگر، نذر وسیله‌ای برای بخشش گناهان و راهی برای دیندار شدن و رها شدن از گناهان در میان مردم است. دیدگاه دوم، دیدگاه مردم‌شناسان و جامعه‌شناسان کارکردگرا است. منطق بحث این گروه بیان کارکردهای نذر و قربانی در جامعه دینی است. مدافعان کارکردگرایی از این مراسم به‌عنوان مناسک تقویت‌کننده بقای جامعه یاد می‌کنند. همچنین انجام نذر و قربانی موجب اتحاد میان مردم و در نتیجه کاهش اضطراب و ایجاد تعادل و آرامش می‌شود.

مارسل موس در تعریف امر قدسی، مناسک را به مناسک مثبت و منفی تقسیم می‌کند. از نظر او، مناسک مثبت به نماز، نیایش، عطیه و قربانی و مناسک منفی به تابوهای جنسی و غذایی محدود می‌شوند. منظور موس آن است که اگرچه در مراسم تابوهای وجود دارند، اما مناسک مثبت مکمل مناسک منفی‌اند؛ بدین لحاظ نیت به نذر و انجام قربانی که پیامد نیت است، دربردارنده کارکردهای متعددی مانند نظم و سازگاری است. علاوه بر کارکرد نظم و سازگاری اجتماعی و فرهنگی، نذر و نیاز تقویت‌کننده رابطه انسان با خدا نیز هست. این نوع رابطه به گونه‌ای متفاوت به نظم و تعیین نظام سلسله‌مراتب در نظام اجتماعی می‌انجامد؛ زیرا زندگی اجتماعی و دینی انسان نیازهایی را برای افراد ایجاد می‌کند که حصول آن منوط به وجود سلسله مراتب و قواعدی است که اشخاص نذرکننده برای برآورده ساختن آن ایجاد می‌کنند.

دیدگاه سوم، دیدگاه تلفیقی است. این دیدگاه به معنای دینی و کارکرد اجتماعی هویت‌ساز نذر به‌طور توأمان توجه دارد. فرض نظری دیدگاه تلفیقی معطوف به معنای نذر این است که نذر دو کارکرد اصلی دارد:

اولاً، امری معنایی و دینی است که موجب تقویت و اتصال شخص به قدرت مافوق می‌شود؛ ثانیاً موجب تشخیص و تمایز اجتماعی نیز می‌شود؛ برای مثال، نذر در بین زنان ضمن اینکه به سبب التزام و وفاداری به انجام وظیفه‌ای، دینی است، ابزاری مهم برای تشخیص اجتماعی نیز به‌شمار می‌رود. زنان با انجام نذر به نوعی تشخص طبقاتی و فرهنگی دست می‌یابند که به نظر مارسل گریول، به معنی توزیع مجدد انرژی و از نظر دورکیم به معنی نوعی بازیابی انرژی، قدرت و تجدید حیات است (بهار، ۱۳۸۳).

تفاوت نذر با سایر امور خیرخواهانه

اسلام به گونه‌ای اساسی و ریشه‌ای تمام نیازهای جامعه و پیروان خود را بررسی کرده و راه‌حلهایی را ارائه داده که ضامن و دربردارنده گسترش عدالت و مساوات است. بعضی از راهکارها عبارتند از: صدقه، وقف، قرض الحسنه و نذر که به مدد آن‌ها مشکلات اقتصادی جامعه برطرف می‌شود و رفاه و تأمین اجتماعی در بین طبقات مختلف جامعه توزیع می‌شود. این سازوکارها در اسلام از ارزش والایی برخوردار است، چرا که در پیشرفت متون زندگی و استحکام پایه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و بهداشتی جامعه نقش مؤثر و به‌سزایی داشته است. اسلام به پیروان خود دستور داده تا با اجرای دستورات قرآن و شارع مقدس برای محرومیت‌زدایی از جامعه اسلامی اقدام کنند.

پرداخت صدقه، قرض الحسنه، وقف^۱ و ادای نذر قسمت یا بخش اعظم دارایی در جهت امور عام‌المنفعه و در نتیجه رسیدگی به مستمندان، یتیمان، در راه ماندگان، در قالب اکرام و اطعام، از بروز و ظهور انواع خدمات اجتماعی در سایه باورهای دینی در جامعه اسلامی حکایت دارد که به‌صورت مستجابات مؤکد وارد شده است. این امور شباهت‌هایی دارند که همگی در درجه اول قصد قربت و نزدیکی به پروردگار متعال تعبیه شده‌اند و دوم آنکه وجه اجتماعی دارند و در جهت کمک‌رسانی و خدمت‌رسانی به هموعان هستند. کنش‌ها و اعمالی که در جهت احسان و اکرام انجام می‌شود از جهت نیت، نحوه انجام و پیامدها با هم

۱. وقف، سرمایه فناپذیر و پربرکتی است که در حقیقت از ایمان سرچشمه گرفته و با ساده‌ترین وضع و بهترین ترکیب، بدون مداخله مستقیم دولت مشکلات مردم از طریق خیرات و میراث حل می‌گردیده است.

متفاوت هستند که در اینجا به اختصار تنها به نذورات پرداخته می‌شود.

در بین کنش‌های برخاسته از باورهای دینی و ملهم از ایمان که می‌تواند ذخیره و سرمایه اقتصادی و ابزاری برای توسعه و افزایش رفاه اجتماعی باشد، نذر موقعیت و نمودی متفاوت‌تر از بقیه دارد؛ اول اینکه شامل اعمال، موارد و شیوه‌های متنوعی می‌شود که هم می‌تواند مستلزم هزینه مالی باشد (مانند قربانی کردن، اطعام) و هم منجر به کنش‌های اعتقادی صرف و بدون بهره‌گیری از ابزار مادی گردد (مانند نماز نذری، روزه نذری، زیارت اماکن مقدسه و...); دوم اینکه هم ممکن است فردی باشد و هم اجتماعی؛ سوم اینکه در ادیان و فرهنگ‌های مختلف وجود دارد؛ چهارم اینکه برخلاف پرداخت خمس، زکات و وقف که به میزان درآمد افراد بستگی دارد و علاوه بر درجه ایمان، توانایی مالی نیز در تحقق آن مؤثر است. ادای نذر و نذری دادن در بین تمامی اقشار و طبقات اجتماعی مشهود و رایج است و بسته به نوع مالی و نوع بینش به شیوه‌ها و میزان‌های گوناگونی ادا می‌شود؛ پنجم اینکه با آیین‌ها و مناسک خاصی همراه است و با اینکه اصل آن برخاسته از باور دینی است، در بروز و انجام آن آداب و رسوم، فرهنگ و محیط اجتماعی و جغرافیایی و تفکر عرفی دخیل است (لطفی قهرمانلو، ۱۳۹۱).

ابعاد نذر

در فرهنگ ایرانی، ادای نذورات از قدیم تا کنون بیشتر برخاسته از فرهنگ دینی مردم بوده است؛ یعنی در این فرهنگ، هر نذری به مرور زمان، رنگ خاص مذهبی پیدا کرده است. مرحله اوج و فرود ادای نذورات، وابسته به روزها، مکان‌ها، جنسیت، طبقه اجتماعی و شرایط فرهنگی و اجتماعی است. نذورات به نام خدا، پیامبر (ص)، ائمه اطهار (ع)، مقربان و اولیای الهی و برای رضایت، عنایت‌نظر آنان و تقاضای برآوردن حاجات صورت می‌گیرد. ادای نذر و نیاز دربردارنده نظام نمادین است و همچنین موجب شکل‌گیری سلسله‌مراتب اجتماعی و فرهنگی برای افراد نذرکننده کالا، پول، وقت و... می‌شود (بهار، ۱۳۸۳).

نذر به‌عنوان یک امر اجتماعی تحت تأثیر عوامل و متغیرهای مختلفی مانند جنسیت نذری‌دهندگان، زمان و مکان ادای نذر و... قرار می‌گیرد و به ساختارها و اشکال متعددی ادا می‌شود. در ادامه به بررسی این

متغیرها پرداخته می‌شود.

جنسیت و نذر

مطالعات بسیار اندکی در خصوص جنسیت نذرکنندگان صورت گرفته که در آن بین فقط به زنان پرداخته شده است. در یکی از پژوهش‌ها به مطالعه کنش‌ها و رفتارهای زنان به‌عنوان نذرکنندگان پرداخته شده و چنین نتیجه‌گیری شده است که زنان به‌دلیل برخورداری بیشتر از عواطف و احساسات، به‌طور کلی گرایش پررنگ‌تر و قابل تأمل‌تری نسبت به دین دارند و این گرایش در اجرای نذر به‌عنوان بخش مهمی از مناسک دینی به‌خوبی قابل مشاهده است (بهار، ۱۳۸۳). زنان به نسبت مردان تلاش می‌کنند تا نذورات خود را در محیط‌های جمعی و غیرفردی ادا کنند. بنابراین نذورات انجام‌شده به‌صورت جمعی دربردارنده نوعی هویت اجتماعی برای آنان است. زنان از این طریق سعی در ایجاد هویت اجتماعی که مرتباً با اوضاع خانوادگی و دینی آن‌ها مرتبط است، دارند. اگر تعلق به طبقه اجتماعی خاص و سطح تحصیل بالا برای افراد در جامعه مدرن عوامل هویت‌ساز باشند، اقدام به انجام نذورات طی مناسک و آیین‌های دینی نیز این سهم و نقش را می‌تواند در بین زنان مذهبی داشته باشد. مشارکت‌های زنان در آیین‌های دینی و انحصاری شدن بعضی از مناسک در مقابل مردان، زمینه هویت اجتماعی آن‌ها را فراهم می‌آورد.

نذورات برای زنان از تنوع بسیار زیادی برخوردارند، به‌طوری‌که می‌توانند از نذوراتی با هزینه اقتصادی بسیار کم مثل ذکر صلوات و اوراد مقدس و یک کیسه نمک تا سفره‌های نذری بسیار پرزرق و برق متغیر باشند. آنچه در این بین از اهمیت بسیار قابل توجهی برخوردار است، چگونگی ایجاد تفکیک بین نذورات برای هر نیت است. اینکه چطور یک زن تشخیص می‌دهد در صورت بروز یک نیاز و یک حاجت خاص، به نذر یا نذرهای خاصی متوسل شود؛ به‌عبارت‌دیگر، چگونه تناسب میان یک نیاز و یک نذر تشخیص داده می‌شود، هرچند این انتخاب نذر امری فردی است، اما کاملاً مبتنی بر قواعد بین‌الذهانی است که اجتماعات زنانه آن را به‌خوبی می‌شناسند و به نوعی بخشی از فرهنگ مشترک زنانه در زمینه فعالیت‌های آیینی نذری است؛ به همین سبب هر انتخابی باید این قواعد جمعی را رعایت کند تا این جمع آیینی شکل

بگیرد(فرحزاد، بی‌تا).

گذشته از تفاوت در میزان گرایش زنان و مردان به نذر، نوع این گرایش و شکل ظاهری آن هم در میان آن‌ها متفاوت است؛ برای مثال، نذرهایی مثل «نذر کلام (اوراد و ادعیه مقدس)، سفره‌های نذری، نذر نور (مثل چراغ و شمع و ریسه و...)، پخت انواع خوردنی‌ها با پایه مواد گیاهی مثل سمنو، حلوا، شله‌زرد، آش، شیربرنج و...، نذر کتب مقدس، نذر پارچه (از انواع لباس و چادر تا پوشش قبر و انواع دوختنی‌ها...) و بسیاری از موارد دیگر» در میان زنان و نذرهایی مثل «قربانی کردن، برداشتن علامت و علم در دسته‌جات عزاداری عاشورا» به مردان اختصاص دارد.

زمان و مکان نذر

نذورات به زمان خاصی در سال اختصاص ندارند، اما بیشترین حجم نذورات در ماه‌های محرم، صفر و رمضان انجام می‌گیرد. به‌هرحال ایام عزاداری امام حسین (علیه السلام) یکی از مهم‌ترین زمان‌هایی است که حجم نذورات به‌شدت افزایش می‌یابد. در واقع، نذورات وجه جدایی‌ناپذیر انجام مراسم مذهبی از جمله مراسم عزاداری حسینی است.

مکان‌ها و موقعیت‌های جغرافیایی به‌علت تفاوت‌های فرهنگی و قومیتی به‌شدت در کمیت و کیفیت ادای نذورات متفاوت است، به‌گونه‌ای که برخی از اقسام نذورات مختص برخی مناطق جغرافیایی و مردمان خاص است؛ مانند نذرهای نخل که در شهرهای اطراف کویر مرکزی ایران رواج دارد(جمشیدی، ۱۳۸۹).

ویژگی‌های نذر

نذورات دامنه بسیار وسیعی دارد و ممکن است در اشکال مختلف و در مواقع و جایگاه‌های متفاوت به مناسبت‌های گوناگون از سوی افراد انجام شود. بنابراین نذورات را از جهات مختلف می‌توان تقسیم‌بندی نمود:

■ فردی یا جمعی بودن:

در شکل فردی آن، نذرکننده در صورت برآورده شدن نذرش، در تنهایی آن را انجام می‌دهد؛ مثل برخی از انواع نذورات کلامی که تکرار یک ذکر مقدس مدنظر قرار گرفته می‌شود، اما گونه دوم نذرهایی است که انجام آن‌ها مستلزم حضور یک جمع آیینی است که گاه این جمع آیینی نیز از نیت اصلی این نذر نیز باخبر نیست، مسأله اصلی در این جماعت‌های آیینی، جمع‌بودگی به مثابه مکانیسمی برای تحقق، تقویت و تثبیت نذر و برآورده شدن آن اس (فرحزاد، بی‌تا).

■ انواع ادای نذر: معنوی، مادی، فرهنگی و اجتماعی.

نذورات معنوی: انجام اعمال دینی از قبیل خواندن نماز، دعا، قرآن و روزه گرفتن تا تشکیل مجلس عزا و روضه‌خوانی از مصادیق عینی نذورات معنوی هستند.

نذورات مادی: پرداختن وجوهات مادی و یا اجناس و کالا به‌منظور تهیه غذا برای مستمندان و عزاداران و تهیه حلوا و شیرینی، قربانی گوسفند و گاو و شتر و... (روحانی، ۱۳۷۵: ۱۰۰). سفره‌های نذری یکی از راه‌های ادای نذر است. این سفره‌ها اغلب به نام معصومان مانند سفره حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها)، امام حسن مجتبی (علیه السلام) و... یا چهره‌های شاخص دینی مانند حضرت ابوالفضل (علیه السلام)، حضرت رقیه (علیها السلام) یا امامزادگان یا شخصیت‌های دینی که برای اقوام محترم هستند، مزین هستند. پذیرایی در مراسم جشن و عزاداری امامان معصوم (علیه السلام) و تقسیم نذورات در کوچه و خیابان و میان همسایه‌ها از دیگر روش‌های ادای نذورات است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۱).

■ پویش بین‌المللی نذر اربعین

در سال‌های اخیر و پس از هموار شدن مسیر رسیدن به عتبات عالیات، بسیاری از هموطنانمان در کنار مردم مسلمان عراق به سنت پیاده‌روی اربعین پیوسته‌اند. «مجمع بین‌المللی موکب‌های مردمی اربعین

حسینی» اجتماعی است که در این سال‌ها به‌صورت خودجوش و مردمی از کشورهای مختلف بار پذیرایی از زوار حسینی را در کنار توده‌ها و عشایر ملت بزرگ و مهمان‌نواز عراق و با کمک و پشتیبانی از موکب‌های خدمت‌گزار عراقی برعهده داشتند. با توجه به افزایش چشمگیر تعداد زوار از ده‌ها هزار نفر به نزدیک به ۲۷ میلیون نفر در سال گذشته و همچنین دورنمای ده‌ها میلیونی این اجتماع بزرگ در آینده نزدیک و همچنین افزایش بازه پذیرایی از نزدیک به یک هفته اربعین به حدود ۲۰ روز، این مجمع در نظر گرفته است که با ایجاد بستری بین‌المللی و به‌صورت تعاملی میان مردم و خدمتگزاران حسینی از سراسر جهان با مواکب خدمتگزار در اربعین حسینی زمینه ساماندهی کمک‌ها و نذورات مردمی و رفع نیازمندی‌های غیرقابل تأمین مواکب را به‌صورت مردمی فراهم آورد.

امروزه در جامعه به مدد تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و رسانه‌های جمعی شاهد تغییر و تحولاتی در اغلب مفاهیم و مقولات انسانی هستیم و افراد دیدگاه‌های جدید و مختلفی را در ارتباط با آن‌ها مطرح می‌کنند. در این میان باورها و رفتارهای دینی نیز متناسب با این نوگرایی و شرایط چالش برانگیز در شکل‌های جدیدی ظاهر شده و روزبه‌روز نیز بر تنوع آن‌ها افزوده می‌شود. این تنوع و نوگرایی در میان قشر متوسط شهری و به‌ویژه جوانان و افراد تحصیلکرده نمود قابل توجهی یافته است و لذا نگرش به موضوع نذر هم به‌عنوان بخشی از مناسک و رفتارهای دینی در میان آنان از این قاعده مستثنا نبوده و در نتیجه تأثیرپذیری از این تنوع و کثرت دامنه وسیع‌تری پیدا کرده است. از این‌رو، نذورات فرهنگی و اجتماعی انواع جدید نذورات هستند که در سال‌های اخیر رواج پیدا کرده است.

■ نذورات فرهنگی

همان‌طور که بیان شد، نذر فرهنگی بیانگر یک تحول در فرهنگ جامعه است که در ساختار اعتقادی و قشریندی جامعه به‌وجود آمده است. لذا در یک نگاه عام هر نذری زیربنا و دلالت فرهنگی دارد، اما نذر فرهنگی بیانگر تحولی در مدل‌های نذری در فرهنگ جدید جامعه اسلامی است که از نمونه‌های آن توجه به

سرمایه‌های غیرمادی در نذری دادن است. با اعتقاد به اینکه سرمایه‌های مادی به میزانی که از آن استفاده می‌شود، دچار استهلاک می‌شود، ولی سرمایه‌های فرهنگی به میزانی که مورد استفاده قرار بگیرند، تقویت شده و زاینده‌گی خاص خود را دارند.

در درون نذر فرهنگی یک کنش اخلاقی وجود دارد که کالا را از ارزش صفر مادی به امر معنوی تبدیل می‌کند. در نذر فرهنگی، جهان کالایی برای لحظه‌ای تعلیق شده و کالاها ارزش معنوی و اخلاقی پیدا می‌کنند که این بازگشت به سطح اخلاقی، امور جامعه را احیا و تقویت می‌کند. در واقع، نذر فرهنگی معطوف به تخصص، مهارت و عناصری فراتر از عناصر مادی است. نذر جامعه را به لحاظ اخلاقی و انسانی به هم پیوند می‌دهد و نوع دوستی را به حد اعلا می‌رساند (پایگاه اینترنتی ایگنا، ۱۳۹۶).

نذر فرهنگی را پزشکان، معلمان، مشاوران، مددکاران، وکلا، حقوق‌دانان و همه متخصصان در همه اقشار جامعه می‌توانند به‌طور مستمر و یا به مناسبت‌های خاص، ضمن ادای نذرشان و بهره‌مند شدن افراد از نذورات تخصصی، در جهت رشد و تعالی و استحکام ریشه‌های نذر فرهنگی تلاش کنند. در ادامه به تعدادی از این نذورات اشاره می‌شود.

■ نذر کتاب

یکی از مواردی که در چارچوب نذر فرهنگی در مناطقی از کشور اجرا می‌شود، «نذر کتاب» است. ایده «نذر کتاب» از سوی انتشارات هزاره ققنوس در سال ۱۳۸۸ مطرح شد و معتقد بودند که نباید کتاب‌ها در قفسه کتابخانه‌ها زندانی شود؛ به این ترتیب با هدف ترویج فرهنگ مطالعه، کتاب‌های چاپ شده دست‌به‌دست می‌شود و به‌دلیل کاهش قطع درختان برای تولید کاغذ به محیط زیست هم آسیب کمتری می‌رسد و در عین حال هر کتاب خوب و مفید را چند نفر می‌توانند بخوانند. خوشبختانه طرح «نذر کتاب» پس از چند سال از سوی دیگر ناشران نیز با اقبال مواجه شده است و شعار «با نذر کتاب یک شمع در حرم آگاهی بیفزاییم»، رواج پیدا کرده است.

■ نذورات اجتماعی

نذر یک سرمایه اجتماعی است که دامنه گسترده‌ای از اقدامات خیرخواهانه را شامل می‌شود. هدف از نذر اجتماعی تقویت ارزش‌هایی همچون نوع‌دوستی و دستگیری از افراد نیازمند جامعه و ایجاد فرصت برای افرادی است که می‌توانند وقت و مهارت و سرمایه‌های اجتماعی خود را نذر دیگران کنند. افرادی که از تعهد اخلاقی و دینی کافی برخوردارند و وجود فشارها و مشکلاتی را که در جامعه امروز به‌ویژه در کلان‌شهرها و شهرهای بزرگ بر مستمندان و افراد ضعیف تحمیل شده است، درک می‌کنند و نسبت به آن‌ها بی‌تفاوت نیستند.

به نظر می‌رسد در این نوع جدید، نذر از یک امر دینی صرف با هدف حل مشکلات و مسائل فردی تا حد زیادی فاصله می‌گیرد و به‌عنوان یک مشارکت اجتماعی پایدار که آثار آن از محدوده زمانی و مکانی خاص فراتر رفته و طیف وسیعی از جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، نمود می‌یابد. مشارکتی که در بیشتر مواقع با نیت پنهانی و خالصانه فرد همراه است و ویژگی‌هایی مانند برخورداری از اثرات عمیق و ماندگار، نداشتن محدودیت مکانی و زمانی، مشارکت با اخلاص و همدلانه به‌دور از فخرفروشی و ریاکاری، ارائه خدمات به نیازمندان واقعی جامعه و اقشار آسیب‌پذیر و کم‌هزینه تر بودن را داراست.

از انواع نذورات اجتماعی می‌توان به نذر سلامت، طبیعت، شادی و... اشاره کرد:

■ نذر سلامت

یکی دیگر از نذورات فرهنگی، نذر سلامت است که از سوی دانشجویان مهاجر افغانستانی رشته‌های پزشکی در مشهد برگزار شد و به همه شهروندان اعم از افغانستانی و ایرانی، خدمات پزشکی رایگان ارائه می‌شد. اسم این نذر «طرح رایگان پایش سلامت» بود که با کنترل دیابت و فشارخون و تعیین سایر شاخص‌های سلامت انجام شد.

■ نذر طبیعت

نذر طبیعت عنوان آیینی است که در مرداد ۱۳۹۵ توسط یکی از محیط‌بانان ایران نامگذاری و راه‌اندازی شد که طی آن افرادی که علاقه‌مندند به طبیعت ایران کمک کنند، برای ساخت آبشخور، تأمین علوفه برای حیات‌وحش در مناطق درگیر خشکسالی، تأمین دارو و تجهیزات دامپزشکی برای حیات‌وحش مجروح و نیز درختکاری و بوته‌کاری در سراسر کشور کمک می‌کنند.

■ نذر شادی

نذر شادی یک جمعیت مردمی است که فروردین ۱۳۹۵ توسط تعدادی از دانشجویان شروع به فعالیت کرد. این مجموعه توانسته است با ایده‌های خلاقانه و نوآورانه، افراد بسیاری را در قالب نذر شادی گرد هم جمع کند و همچنین فرهنگ «خدمت‌رسانی مردم برای مردم» را نشر و ترویج دهد. نذر شادی، نوعی مدیریت فردی است همراه با جدیت، خستگی‌ناپذیری و شوق به کار. از این‌رو، پر قدرت بودن همراه با جدیت و شوق نه صرفاً برای ادای تکلیف باعث می‌شود اشخاص در ادامه و بر اثر برخورد با مشکلات مسیر، به سرخوردگی و ناامیدی نرسند. مدیریتی بر پایه خدمت‌رسانی به هم‌نوع که با برداشتن گام‌های بلند و خطرپذیر بودن و البته با ضمانت بررسی‌های علمی و داشتن برنامه صحیح، موجب ارتقا و رشد شخصیتی و اجتماعی افراد خواهد شد؛ مدیریتی که در آن می‌آموزیم داشتن شتاب مناسب همراه با تدبیر به‌موقع، کلید موفقیت در تمامی فعالیت‌هاست؛ زیرا کارهای مفید بسیاری به‌دلیل تأخیر و عدم شتاب مناسب، در زمانی به انجام رسیده‌اند که یا دیگر هیچ فایده‌ای نداشته‌اند و یا بسیار کم‌فایده بوده‌اند.

ب) نگاهی به کارکردهای نذر

مناسک اجتماعی همانند نذر در اندیشه وی دارای دو کارکرد ویژه اساسی هستند: کارویژه نخست آنان کارکردهای شناختی (در بعد فردی) است؛ بدین معنا که دین و مناسک منجر به معرفی و شناخت مؤلفه‌های

فکری و مبانی فکری نظام دینی در مردم می‌شود. فرد با شرکت در مناسک دینی با ابعاد مختلف دین آشنا و سطح آگاهی وی افزایش می‌یابد. کارویژه دیگر دین و مناسک اجتماعی کارکردهای همبسته‌ساز است؛ بدین معنا که با انجام مناسک اجتماعی و دینی به‌صورت جمعی هویت جمعی در جامعه ایجاد می‌شود و به‌نوعی وحدت و همبستگی منتهی می‌شود.

■ کارکردهای فردی

همانطور که از صیغه نذر (عبارت الله) و نیز آیه‌ها و روایت‌ها پیداست، نذر برای خداوند متعال انجام می‌گیرد؛ هرچند به مصارف دیگری برسد. در حقیقت، نذر از هر نوع که باشد، یک سوی آن خداوند متعال است. از این‌رو، نذر باعث تقویت رابطه انسان با خداوند متعال و تقویت ایمان فرد می‌شود. پس از جاری شدن صیغه نذر، ادای آن واجب می‌شود؛ بنابراین ادای نذر مانند دیگر واجبات، نشانه فرمانبرداری انسان از خداوند متعال است.

برای نذر کارکردهای فردی دیگری مانند احساس رضایت، آرامش، ثواب و... را می‌توان نام برد (صادقی و همکاران، ۱۳۹۱).

■ کارکردهای اجتماعی

دین اسلام به‌عنوان آخرین مکتب توحیدی آسمانی که در متکامل‌ترین سطح بر انسان عرضه شده است، تأکید بسیاری بر مناسک جمعی و عبادات جمعی دارد و مسئولیتی فرافردی را تعریف می‌کند. اسلام جلوه‌های بسیاری از تجمعات انسانی را به‌صورت سالیانه چون حج تمتع، هفتگی همچون نماز جمعه و یا روزانه چون نماز جماعت توصیه می‌کند که همگی این فرایض و عبادات کارویژه‌ای اجتماعی و فرافردی دارند (محمدی سیرت، ۱۳۹۵).

از سوی دیگر، براساس قرائت صحیح و حداکثری از دین مبین اسلام، دین با امور اجتماعی دارای پیوندی

اساسی است، حوزه دخالت دین را در اجتماع بسیار وسیع می‌داند و دین را متکفل ارائه برنامه جامع زندگی انسان در همه ابعاد از جمله ابعاد اجتماعی آن می‌داند. عدم برنامه‌ریزی و طراحی نظام را نقص دین می‌داند. اصولاً توجه عمیق، اصولی و جدایی‌ناپذیر میان آن دو است و با توجه به محتوا و مسائل ماهوی دین و اجتماع، جایی برای تردید باقی نمی‌ماند که در اسلام رابطه دین و جامعه یک رابطه منطقی و ماهوی است و این دو، لازم و ملزوم یکدیگرند.

با توجه به دو مقدمه پیش‌گفته مناسک دینی اسلام از دو جنبه دارای حضور پررنگ و مؤثر اجتماعی هستند: اولاً دین اسلام در همه ابعاد زندگی اجتماعی انسان حضور دارد و بنابراین ماهیتاً دینی اجتماعی است. ثانیاً مفهوم مناسک اجتماعی در ادبیات اسلامی رنگ‌وبوی دینی می‌گیرد و به عبارتی صحیح‌تر، مناسک عبادی جلوه‌های اجتماعی می‌یابند. مذاهب برای افراد عضو جوامع، ابزارهای شناختی لازم را به‌منظور تفسیر واقعیت اجتماعی فراهم می‌کنند. اعمال مذهبی نیز همانند مناسک، ابزارهای مهمی فراهم می‌کنند که به لحاظ اجتماعی، معیارهایی تثبیت‌شده و مکرر برای بیان و جلوه‌گری واقعیت‌های اجتماعی ایجاد می‌کنند. فراتر از همه، این جنبه‌های مذهبی، نشان‌دهنده وابستگی متقابل اعضای جوامع در قالب یک گویش نمادین ویژه است. مناسک مذهبی احساس تعلق و تعهد را در فرد ایجاد و همزمان به‌صورتی فراگیر شرایط ضروری زندگی اجتماعی را فراهم می‌کنند. کارکرد مناسک، تقویت تعهداتی است که فرد را به جامعه‌ای پیوند می‌دهد که عضو آن است (گورویچ، ۱۳۸۲: ۸۸۳).

کارکردهای اجتماعی نذر به‌طور عمده شامل ایجاد همبستگی‌های اجتماعی و تقویت روحیه مشارکت، هویت‌یابی اجتماعی، تقویت انسان‌دوستی و کمک به هم‌نوع، فقرزدایی و تأمین رفاه است.

■ الف) ایجاد همبستگی اجتماعی و تقویت روحیه مشارکت

به عقیده دورکیم «هیچ جامعه‌ای وجود ندارد که لازم نداند در فواصل زمانی، احساسات و آرمان‌های جمعی را به علامت حفظ آن‌ها و تصدیق دوباره آن‌ها به نمایش بگذارد؛ زیرا اینها هستند که عناصر سازنده وحدت

و شخصیت یک جامعه را تشکیل می‌دهند. جامعه ضمناً می‌داند که این بازسازی معنوی و اخلاقی امکان ندارد، جز به وسیله گردهمایی‌های مکرر و برپا کردن تجمعات انسانی و جلساتی که در آن‌ها افراد به اتفاق به تأکید مجدد بر احساسات جمعی خویش پردازند». در مورد مناسک نذر می‌توان چنین بیان کرد که: اولاً نذر یک اقدام مردمی و خودجوشانه است و ثانیاً بعضی از نذورات موجب تجمعات و گردهمایی‌های افراد می‌شود و در واقع نذردهنده با عملی که انجام می‌دهد، باعث پدید ساختن یا تقویت همبستگی میان خود و دیگر افراد که از نذر استفاده می‌کنند، می‌شود. در این بین ارتباطات تقویت‌شده و روابط انسانی پدید آمده یا مستحکم می‌شود. همچنین با توجه به جنبه‌های معنوی نذر، افراد بدون هیچ چشم‌داشتی برای توزیع و ادای نذورات همکاری می‌کنند. این امر باعث تقویت این روحیه در بین افراد می‌شود.

■ (ب) هویت‌یابی اجتماعی

نذرکننده ضمن مشارکت در مراسم دینی به وسیله این نذورات خود را در موقعیت عاملان، معتقدان صاحب‌مکنت یا باورکنندگان به بخشش و حمایت خداوند متعال از خود در برابر کسانی که این باور را ندارند و دارندگان موقعیت اجتماعی خاص می‌دانند. آن‌ها با این عمل خود را نسبت به دیگران دارای منزلت و اعتبار بیشتری می‌دانند. این موقعیت با القای معنای دینی و قدسی به آن، بر اعتبار و منزلت اجتماعی افراد می‌افزاید.

جامعه ایرانی براساس زنجیره‌های متفاوت و پیچیده‌ای که افراد و گروه‌هایش از این مناسک برای خود ایجاد می‌کنند، توانسته است امکان آن را فراهم آورد که جماعت‌های بی‌شماری شکل بگیرند که اغلب در یکدیگر متداخل هستند و می‌توانند با یکدیگر همسازی داشته باشند و قابلیت انعطاف جامعه را بالا ببرند. از این‌رو، جشن و عزا برای ایرانیان به صورت دو قطب از فرآیند واحدی در هویت درآمده است که می‌توانند با یکدیگر آمیخته شده و زندگی را در معنای عمومی آن تبیین و تفسیر کنند. در این میان ایدئولوژی‌زیزه کردن مناسک البته می‌تواند ضرباتی مهلک به این سازوکارها که حاصل صدها، بلکه هزاران سال همسازی است،

بزند و از این‌رو، باید مانع این آسیب شد و تلاش کرد که این باورها، عقاید و آیین‌ها و مناسک را به‌صورتی کاملاً نزدیک به زندگی روزمره و کنش‌های متعارف ایرانیان با سبک‌های زندگی متفاوت و به همین دلیل غنی آن‌ها بازآفرینی کند. همین امر را باید درباره خرافاتی شدن و فرآیندهای خودنمایانه و سودجویانه نیز گفت که می‌توانند به‌شدت به مراسم و مناسک ضربه بزنند (فکوهی، ۱۳۹۳).

■ ج) مسئولیت‌پذیری و ایجاد حساسیت نسبت به هم‌نوعان

تقویت روحیه انسان‌دوستی و کمک به هم‌نوعان یکی دیگر از کارکردهای مطلوب ادای نذورات در جامعه است و باعث می‌شود که افراد جامعه نسبت به هم «بی‌تفاوتی اجتماعی» کمتری داشته باشند و نسبت به هم احساس مسئولیت و تعهد کنند.

■ د) فقرزدایی و تأمین رفاه

در اکثر موارد، نذورات به‌منظور کمک به هم‌نوع ادا می‌شوند. کمک به فقیران یا فقرزدایی هدف این نذورات است. اگرچه فقرزدایی می‌تواند از دیگر کارکردهای اجتماعی یا فردی نذر سرچشمه بگیرد، اما این انگیزه کمک به هم‌نوع است که باعث کمک به فقیران می‌شود. در مجموع می‌توان چنین بیان کرد کارکردهای اجتماعی نذر بعد اقتصادی و غیراقتصادی دارند. همه موارد عنوان‌شده را می‌توان از بُعدهای غیراقتصادی نذر شمرد، هرچند کمک به هم‌نوع از جهت اقتصادی نیز قابل بررسی است. فقرزدایی به‌عنوان بعد اقتصادی کمک به هم‌نوع شناخته می‌شود. در حقیقت فقرزدایی یکی از کارکردهای اجتماعی نذر است که از لحاظ اقتصادی قابل بررسی است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۱).

تأمین اجتماعی در اسلام به‌دلیل تنوع فعالیت‌ها در ابعاد بیمه‌ای) مانند عهدوپیمان، ضمانت، کفالت، دیه و غیره (و ابعاد حمایتی) مانند انفاق، صدقه، وقف، قرض‌الحسنه و غیره) بسیار گسترده است. نذر در زمره راهبردهای حمایتی نظام تأمین اجتماعی قرار می‌گیرد؛ زیرا به‌دلیل گستره وسیع این راهبرد حمایتی در حوزه

فردی و اجتماعی، می‌توان از آن به مثابه ظرفیتی دینی یاد کرد که فراتر از یک منبع تأمین اجتماعی، ضمن رفع نیازهایی که رفع آن به‌سادگی میسر نیست، موجب رشد انگیزه افراد جامعه برای انجام فعالیت‌های پسندیده و ممانعت از رفتارهای زشت و مذموم خواهد شد. علاوه‌براین، تأمین اجتماعی به تقویت سرمایه اجتماعی، روحیه نوع‌دوستی و هویت جمعی در جامعه می‌انجامد(همان).

نذورات هم یکی از انواع فعالیت‌های خیریه در جامعه به‌حساب می‌آید که می‌تواند در کاهش فاصله طبقاتی، افزایش رفاه افراد نیازمند و کاهش هزینه‌های دولت در بخش خصوصی کمک‌کننده باشد. بررسی‌های موجود در بسیاری از کشورهای جهان نشان می‌دهد که پرداخت کمک به هم‌نوع به‌خصوص در سطح فردی و غیرشرکتی، یک امر شخصی و براساس احساس فردی صورت می‌گیرد و انگیزش‌های مادی تأثیر کمتری در این حرکت دارند، اما این موضوع در سطح بنگاه و شرکت‌ها و نیز برای مبالغ بزرگی از کمک‌های خیریه قدری متفاوت است و برای گروه اخیر، راهبردها و مشوق‌های مالیاتی و حمایتی می‌تواند انگیزه بنگاه‌ها و حجم این نوع کمک‌ها را تحت تأثیر قرار دهد(عرب مازار و زایر، ۱۳۹۰).

■ ۵) ایجادکننده تغییر و تحولات در جامعه

یکی از مهم‌ترین کارکردهای مناسک نذر، نقش آن‌ها در تحولات جامعه است. مناسک، ساختارها و سنت‌های موجود در جامعه را مورد بازبینی انتقادی و تجدید نظر قرار می‌دهند و همچنین در فضای روابط اجتماعی معناهای جدیدی تولید می‌شود و از طرف دیگر، مناسک بستری برای تداوم سیطره و مشروعیت ساختارها و مؤلفه‌های محوری جامعه ایجاد می‌کنند. فضای تعلیق مناسکی، فضایی است که در آن همه چیز از نو در یک خلأ بازسازی می‌شود. این بازسازی الگویی است برای آنچه که باید تغییر کند، آنچه که باید تداوم یابد و آنچه که باید خلق شود(فکوهی، پایگاه اینترنتی انسان‌شناسی، بی‌تا).

مناسک از طریق سازوکارهای اجرایی‌شان می‌توانند ارزش‌ها و عقاید اجتماعی را تقویت و پشتیبانی، تهدید و یا بی‌اثر سازند. درواقع، از طرفی می‌توانند به‌عنوان عامل پشتیبانی از ارزش‌ها و قواعد زندگی اجتماعی به

کارکرد آن برای هویت‌یابی مؤمنان درون بستری از مشارکت و روابط مستمر میان گروه منتهی شوند(توسلی، ۱۳۸۰: ۶۷) و کژکارکرد آن به سمت تحریف، بدعت‌های نادرست، و حتی نابودی کشیده می‌شود، ولی در این بین به موازات تغییر و تحولات در جوامع، سلیقه‌های نوظهور در مناسک دینی خودنمایی می‌کنند و خواستار کاهش کنترل مقتدرانه سنتی دین به نفع ظهور متولیان جدید هستند.

بخش سوم) بحث و نظر؛ وضعیت موجود

آیین‌ها و مناسک مذهبی یکی از مهم‌ترین موضوعات جامعه و فرهنگ ایرانی است. مطالعات جامعه‌شناختی و انسان‌شناختی دین در ایران هنوز در مرحله‌ای است که باید به آن مرحله «مردم‌نگاری توصیفی» نام داد؛ یعنی تحلیل‌های مناسک دینی در حد توصیف خام باقی مانده و فراتر از آن نرفته است و متأسفانه گاهی به حد روش‌شناختی مطلوب و قابل قبولی نیز نرسیده‌اند. مرحله پس از توصیف مناسک دینی، روی‌آوری به تحلیل‌های جامعه‌شناختی، انسان‌شناختی، روان‌شناختی، روان‌کاوی، نمادشناختی، نشانه‌شناختی، شناخت‌شناختی (معرفت‌شناختی)، زبان‌شناختی، زیبایی‌شناختی و... است. پس از آن، مرحله کارهای تطبیقی طولی و عرضی، یعنی تاریخی و جغرافیایی و مرحله مطالعات تطبیقی با سایر فرهنگ‌ها فرا می‌رسد.

مطالعه مناسک دینی و از آن جمله نذورات در جامعه ما بسیار مهجور افتاده است و علت آن ورود به نوعی «صوری‌گرایی گسترده» و تقلیل مناسک به سطحی‌ترین اشکال بروز آن‌ها است که چه در نزد کنش‌گران و مدافعان این مناسک و چه در نزد مخالفان به اصطلاح مدرن آن‌ها دیده می‌شود. تقریباً هیچ‌کدام از این دو گروه درک درست و روشن و به‌خصوص عمیقی از اهمیت و سازوکارها و پیچیدگی‌های ذاتی و تحول این معانی و نشانه‌ها در مناسک ندارند و همگی بیشتر نگاهی ابزارگرایانه به مناسک دارند که قربانی نهایی آن بیشتر خودشان هستند و نه مناسک که قدرتی عمیق و توانی باورنکردنی در بازسازی و نوزایی خویش دارند. مناسک با اتکا به ریشه‌های تاریخی خود می‌توانند دائماً زاده و باززاده شوند و به‌همین دلیل این‌گونه تلاش‌ها ایدئولوژیزه کردن و دستکاری در خود را خنثی کنند؛ البته شکی نیست که این دستکاری‌ها و تلاش‌های انحرافی، بر مناسک تأثیر می‌گذارند، اما نه لزوماً در جهتی که دستکاری‌کنندگان و ایدئولوگ‌ها

تصور می‌کنن (فکوهی، ۱۳۹۳).

امروزه شاهد تغییراتی در زندگی روزمره مردم هستیم و زندگی‌ها غالباً به سمت مصرف‌گرایی سوق یافته است. با توجه به اینکه مناسک و آیین‌های مذهبی پیوند عمیقی با سنت‌ها و باورهای معنوی مردم دارند، مناسک تیغ‌هایی دو لبه هستند؛ یعنی از یک‌سو می‌توانند عاملی باشند برای بازگشت جامعه به موقعیتی متعادل و از سوی دیگر، عاملی در تشدید کردن همان گرایش‌های جامعه و وخیم‌تر کردن موقعیت‌ها. در اینجا باید لایه‌های سطحی و تقلیل‌یافته مناسک را که عمدتاً به دلیل استفاده ابزاری از آن‌ها به وجود آمده، کنار زد و به عمق معناشناسانه و معرفت‌شناختی آن‌ها نزدیک شد تا به منابعی بی‌پایان برای بازگرداندن سلامت به جامعه خود در برابر موج گسترده آسیب‌های مصرف‌گرا رسید، اما ممکن است عکس این اتفاق بیفتد و ابزارگرایی مصرفی را به مناسک نیز تعمیم دهیم؛ به عبارت دیگر، خود این مناسک را بهانه‌ای کنیم برای تشدید گرایش‌های انحرافی سودجویانه، مال‌پرستانه، خودنمایی‌ها، تازه به دوران رسیدگی‌ها، تظاهر و ریا و گرایش‌های انحرافی دیگر؛ برای مثال، مردمانی که فرهنگی چند صد ساله از اوج‌های بی‌نظیر در جهان همچون حافظ و مولوی را تجربه کرده‌اند، اینکه در چنین موقعیت‌هایی از تقلیل‌گرایی‌های فکری و ایدئولوژی‌زدگی‌های عامیانه سقوط کنند، بسیار تأسف‌آور است، اما پیشینه‌های متعدد تاریخی این امر را، چه در فرهنگ خود ما و چه در سایر فرهنگ‌های جهان، نشان می‌دهد. بنابراین نباید تصور کنیم برخوردار از میراثی قدرتمند در اندیشه و اعتقادات و ارزش‌ها و عرف می‌تواند ما را در برابر گزندهای جهان امروزی و توان باورنکردنی آن در ابزارسازی از همه‌کس و همه‌چیز با تبدیل کردن آن‌ها به عواملی برای سودجویی و سودمنداندیشی جلوگیری کند. ما خود باید نسبت به این وضعیت حساس باشیم و از سقوط مناسک در این چرخه صوری شدن و از دست دادن معانی عمیقشان جلوگیری کنیم (فکوهی، پایگاه اینترنتی انسان‌شناسی، بی‌تا).

آسیب‌شناسی نذر؛ موانع و چالش‌ها

مناسک دینی همیشه امری وابسته به زندگی و جریان‌های فرهنگ بوده است؛ به عبارتی، همیشه در حال تغییر بوده است؛ چون باید با شرایط زندگی و روحیات مؤمنان منطبق می‌شد، اما اینکه کدام تغییرات را باید آسیب حساب کرد، عملاً به موضع داور این مسأله بستگی دارد. قطعاً برای مداحی که بخش اعظم مداحی را به شورهای ریتمیک و تک‌کلمه‌ای می‌گذرانند، این تغییر یک گام مهم در افزایش شور در مراسم است، درحالی‌که همین موضوع از منظر یک دیندار سنتی، موجب کاهش آگاهی دینی و اطلاعات مردم از واقعه عاشورا شده و نوعی آسیب است. مسأله آسیب‌شناسی به موقعیت ارزیاب و داور این مسأله بستگی دارد و مهم‌تر از همه اینکه به قدرت او بستگی دارد؛ چون وقتی یک رویه جدید آسیب شناخته می‌شود، مهم‌تر از همه اعمال این ارزیابی در سطح جامعه و گاه استفاده از نیروی پلیس برای جلوگیری و سرکوب آن است (رحمانی، بی‌تا).

در اینجا به اختصار موانعی که در ادای نذورات به نظر نویسنده وجود دارد، بیان می‌شود:

■ خلاصه مطالعات علمی و دانشگاهی و آگاهی عموم

همان‌طور که پیش از این گفته شد، مطالعه نذورات در جامعه علمی و دانشگاهی ما چندان مورد توجه نبوده^۱ و همچنان گفتمانی ساده‌انگارانه به نظر می‌آید.

از طرف دیگر، مأموریت‌ها و اهداف و عملکرد نذورات نزد افکار عمومی نیز شناخته‌شده نیست. نذورات می‌تواند صرف امور مختلف مادی، معنوی، فرهنگی و اجتماعی شود و قطعاً اگر نذرکنندگان از پیامدها و عملکردهای آن آگاهی داشته باشند، میل و رغبت بیشتری نسبت بدان پیدا خواهند کرد. لذا باید این امر مهم و این مأموریت خطیر توسط متولیان امر به اطلاع عموم برسد، چرا که در اثر سهل‌انگاری در این

۱. از جمله آثار پژوهشی در این حوزه می‌توان به جایگاه نذورات در فقرزدایی از جامعه اسلامی؛ مطالعه موردی ایران ۱۳۸۸-۱۳۸۵ (صادقی و همکاران، ۱۳۹۱). مقاصد و نیت نذردهندگان نسبت به نتایج رفاهی نذر(لطفی، ۱۳۹۱). کارکردها و پیامدهای نذر در جامعه روستایی (بررسی موردی روستاهای شهرستان فومن - استان گیلان). توسعه محلی (روستایی - شهری) (پارسایان و توکلی راد، ۱۳۹۰). نذر و هویت اجتماعی زنان (بهار، ۱۳۸۳).

خصوص خیلی از مردم به دلیل عدم اطلاع‌رسانی، از نذورات متعدد و جوانب آن آگاه نمی‌شوند.

■ نبود متولی برای نذورات^۱ و نبود بانک اطلاعاتی

با وجود آنکه بخشی از نذورات به سازمان کمیته امداد و سازمان امور اوقاف و خیریه داده می‌شود، اما نبود نهادی که هماهنگ‌کننده بین نذورات مردمی با نیازهای واقعی جامعه باشد، به شدت احساس می‌شود. در دو محور اصلی نیازمند اطلاعات هستیم:

۱. میزان نذورات مردمی

۲. شناسایی نیازمندان واقعی

متأسفانه تا به حال هیچ نهادی به‌طور مستقل عهده‌دار امور نذر در جامعه نشده است و اقدامی برای ایجاد یک بانک اطلاعات که دارای پوشش همگانی باشد و بتواند به مردم اطلاع‌رسانی نماید، نداشته است و این از عمده‌ترین آسیب‌های نذورات است.

■ عدم توزیع بهینه نذورات

متأسفانه بخش اعظمی از نذورات به درستی توزیع نمی‌شوند و در حقیقت هدر می‌روند؛ بنابراین توجه به این مسأله و ارائه راهکارهایی برای جلوگیری از اسراف و هدررفت منابع ضروری به نظر می‌رسد (صادقی و همکاران، ۱۳۹۱).

مثلاً خانواده‌ای را در نظر بگیرید که به‌رغم برخوردارگی از وضعیت مالی مناسب در طی یک دهه از محرم، مرتب از غذای نذری استفاده می‌کنند. البته نه اینکه این امر به‌تنهایی اشکالی داشته باشد؛ اشکال در واقع از آنجا شروع می‌شود که با فاصله‌ای چند ده کیلومتر آن طرف‌تر و در حاشیه شهر می‌توان خانواده‌ها و کودکانی را پیدا کرد که نه تنها از توانایی مالی برای تأمین غذای سالم و مورد نیازشان به‌طور مرتب برخوردار

۱. در اینجا منظور نذوراتی هستند که به‌صورت غیرفردی و جمعی ادا می‌شوند.

نیستند که بسیاری از نیازهای دیگرشان نظیر پوشاک، بهداشت، سرپناه و تحصیل بی‌پاسخ مانده است. حالا به این پرسش فکر کنیم که اگر دقیقاً در همین ایام، شخصی به شدت نیازمند در نزدیکی ما وجود داشته باشد، رسیدگی به نیاز او به سیره امام نزدیک‌تر است یا نذری دادن در جایی که نیازی در اولویت نیست؟ در ایام محرم، مردم بیشتر تمایل به پختن غذا و اطعام دارند. البته این کار خوبی است، اما دقت لازم در این مسأله صورت نمی‌گیرد. باید مدیریت صحیح و جامعی صورت بگیرد؛ برای مثال، یک وعده غذا برای بعضی از خانواده‌ها حیاتی و لازم است. خانواده‌هایی هستند که در ماه نمی‌توانند گوشت بخورند، اینکه به بهانه نذری حداقل یک بار در ماه غذای خوبی بخورند، برایشان حیاتی است، اما یکسری از افراد جامعه ما مستحق دریافت وعده غذایی نیستند. باید شرایط به گونه‌ای فراهم شود که غذای نذری به اهلش برسد.

■ عرفی شدن نذورات

مهم‌ترین آسیب ادای نذورات، تبدیل شدن آن به مناسکی بی‌محتوا و خالی از معنا است که صرفاً محدود به برپایی ضیافتی برای صرف غذا، خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها به بهانه تبرک شده است که در کنار آن، گاهاً تشریفات‌زدگی، فخرفروشی، اسراف و پرخوری نیز به‌عنوان رفتارهایی ناخوشایند شکل می‌گیرد که این معضل اخیر به‌ویژه در روز عاشورا به‌دلیل وجود حجم بسیار زیادی از غذاهای رنگارنگ نذری واقعاً آسیبی است که به چشم می‌آید، چرا که در چنین فضایی افراد خواسته یا ناخواسته نه‌تنها در انجام توصیه‌های امامان مبنی بر امساک از خوردن و آشامیدن در عاشورا - برای ابراز همدردی با مصائب اباعبدالله (ع) - توفیقی نمی‌یابند، بلکه نسبت به روزهای عادی هم افراط می‌کنند، ولی اساساً علت بروز چنین معضلاتی در اجرای مناسکی که با عنوان دین در جامعه اجرا می‌شود و طبعاً باید با مبانی دینی سازگار باشد، چیست؟

شاید بتوان یکی از علت‌های اصلی بروز چنین وضعیتی را اجتماعی بودن مقوله نذر دانست، چرا که هر پدیده اجتماعی امکان دارد کژکارکردهایی داشته باشد. گاهی نذرها می‌توانند به نوعی ریخت‌وپاش فرهنگی بدل شوند یا اینکه نوعی رقابت شخصی و محله‌ای را در خود ایجاد کنند، اما این کژکارکردها ناشی از خود

نذر نیست، بلکه ناشی از هر نوع امر اجتماعی است. امر اجتماعی بودن نذر بدین معناست که توسط انسان‌ها و از خلال زندگی آن‌ها بر ساخته می‌شود (فکوهی، پایگاه اینترنتی انسان‌شناسی، بی‌تا). برای مثال، پخش شربت، شیر و یا غذای نذری در روز عاشورا از گذشته دور به این علت صورت می‌گرفت که افراد عزادار با گذشتن چند ساعت از عزاداری دچار خستگی و ضعف می‌شدند و به این علت غذا و نوشیدنی در قالب نذر برای عزاداران تدارک دیده می‌شد تا بتوانند تا پایان مراسم به عزاداری بپردازند و از این‌رو، تا به امروز ما شاهدیم اغلب خانواده‌ها به تبعیت از این رسم ادای نذری‌های خود را به روز عاشورا موکول می‌کنند و حال آنکه برخلاف گذشته درصد کمی از این نذری‌ها بین عزاداران هیئت‌ها و تکیه‌ها تقسیم می‌شود و بیشتر آن سهم فامیل، همسایه‌ها و رهگذران است و اغلب نیز در حین تقسیم این نذورات بی‌نظمی‌ها و رفتارهای ناشایستی رخ می‌دهد که دور از شأن مؤمنان است و این عمل نیکوکارانه را از اساس زیر سؤال می‌برد و از معنویت تهی می‌سازد. هرچند بسیاری از این نذر و نیازها از روی صفای باطن است، اما بعضاً دقت لازم رعایت نمی‌شود. بالاخره هزینه‌ای برای اطعام کنار گذاشته می‌شود و باید به کسانی برسد که مستحق آن هستند و برای آن‌ها ضروری است. این مسأله نیاز به فرهنگ‌سازی دارد.

چالش‌های موجود در حوزه نذر

■ دولتی‌شدن نذورات

جامعه ایران یک جامعه مذهبی است و دین یکی از ارکان انسجام‌دهنده جامعه است. بحثی که امروز در جامعه مطرح است، اینکه میزان دخالت دولت و نهادهای رسمی در دین تا چه اندازه باید باشد؛ گروهی معتقدند باید در حد بالایی باشد و یک جامعه دینی باید در همه ابعادش دین حضور داشته باشد و برخی دیگر معتقدند لزوماً نیاز به تصدی‌گری دولت در همه جوانب و ابعاد نیست.

یکی از مسائلی که در خصوص دولتی‌شدن نذورات و به‌صورت عام مناسک دینی وجود دارد، بحث اعتماد

اجتماعی است. در جوامعی که سرمایه اجتماعی بالایی وجود دارد، اعتماد در لایه‌ها و سطوح مختلف اجتماع نفوذ کرده و وجود دارد. در چنین جوامعی مردم به ساختارهای دولتی اعتماد دارند و معتقدند که بهترین راه برای رسیدن به خواسته‌هایشان از طریق سازوکارهای رسمی دولتی است.

مهم‌ترین مؤلفه سرمایه اجتماعی، اعتماد است؛ به این معنا که ما مطمئن هستیم منابعی که جمع‌آوری می‌شود، در همان جهتی که باید، هزینه می‌شود و مورد سوءاستفاده قرار نمی‌گیرد. روابط آدم‌ها با همدیگر است که بخشی از سرمایه اجتماعی را شکل می‌دهد. سرمایه اجتماعی می‌تواند در سطح غیررسمی بین افراد مختلف و در یک شبکه ارتباطی شکل پیدا کند. سپس آن شبکه ارتباطی غیررسمی همراه خود اعتمادی را به بار بیاورد. این شبکه همچنین می‌تواند یک شبکه ارتباطی رسمی، یعنی بین سازمان‌ها یا افراد و نهادهای مختلف باشد. شبکه ارتباطی رسمی هم می‌تواند اعتماد و سپس هنجارهای مشترکی را به بار بیاورد که افراد در جهت آن‌ها کار می‌کنند (مصاحبه با دکتر قانع‌ی راد، پایگاه اینترنتی فرارو، ۱۳۹۶).

در حالت دیگر، در جوامعی که سرمایه اجتماعی پایینی دارند و اعتماد بین مردم و دولت شکل نگرفته یا کمرنگ شده است، آسیب‌های زیادی متحمل اعضای جامعه می‌شود. مردم یا خودشان دست به اقدام می‌زنند یا از اینکه کاری انجام بدهند، منصرف می‌شوند. «در چند سال اخیر کشور دستخوش اختلاس‌های سطح بالا شد. بخشی از این اختلاس‌ها در صندوق‌هایی اتفاق افتاد که با هدف خیر جمعی تشکیل شده بودند؛ مثل صندوق ذخیره فرهنگیان. این اختلاس‌ها حتی درون بعضی بانک‌ها که نوعی نهاد عمومی محسوب می‌شوند، اتفاق افتاد. اینها در بین مردم نوعی بی‌اعتمادی نسبت به نهادهای رسمی ایجاد کرده است» (همان).

کشور ما همانند خیلی از کشورهای دیگر با معضل گسست‌های اجتماعی و بی‌اعتمادی روبه‌رو شده است، اما از پتانسیل‌های بالایی برای غلبه یا حداقل تعدیل این مشکل برخوردار است. پتانسیلی که قطعاً باید از سوی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران مرتبط با این موضوع مد نظر قرار گیرد. نمونه آن را می‌توان به پس از بروز حوادث بزرگی مانند زلزله اشاره کرد که مشارکت‌های اجتماعی مردم به طرز چشمگیری افزایش

پیدا می‌کند.

مسئله نذورات در این خصوص دو وجه دارد؛ از طرفی مردمی بودن نذورات امر پسندیده‌ای است، اما با توجه به آسیب‌هایی که در این حوزه به واسطه مردمی بودن آن وجود دارد، بهتر است به راهکارهایی برای رفع این آسیب‌اندیشید و از طرف دیگر، دولتی شدن آن نیز مردم را از بطن واقعیت‌های اجتماعی جدا می‌سازد و آسیب‌های دیگری در پی دارد. نبود هدایت نذورات آسیب‌هایی را به صورت ملموس و عینی وارد کرده است. به نظر می‌رسد رویکرد درست، سیاست‌گذاری با محوریت مردم اما با هدایت باشد که این مهم با فرهنگ‌سازی جدی مردم و مسئولان میسر می‌شود.

■ نذری‌گری مجازی

عمده نذورات تا به حال بیشتر توسط مردم و به صورت حرکات خودجوشانه و مستقل ادا شده است، اما برخی از مردم از طریق سازمان‌ها و نهادهای خیریه به صورت برخط (آنلاین) و غیرحضوری صرفاً به واریز مبالغ و وجوهاتی اکتفا می‌کنند. در درجه اول، مهم بودن و همت گماشتن برای ادای نذورات حائز اهمیت است، اما توجه به این نکته ضروری است که با پرداخت برخط وجوهات، دیگر کارکردهای اجتماعی این امر خدایسندانه حاصل و عاید نمی‌شود. برای اینکه نذورات به صورت فیشی درنیاید، نباید مردم از جریان ادای نذورات حذف بشوند، بلکه باید ماهیت سنتی و اصیل نذری دادن حفظ شود و در بطن موقعیت‌های اجتماعی قرار بگیرند.

نکته حائز اهمیت اثر آئی امر نذری است که قابل شهود برای نذری‌دهندگان است که در پرداخت برخط چون فرآیند و اقدامات نذری را نمی‌بینند، از انجام آن صرف نظر کنند. در واقع، انسان در دنیای مدرن و مادی که دچار مشغله و سرگشتگی‌های زیادی است، نیازمند «تجربه احساس خوب بودن» است و این احساس را از طریق انجام یک کنش خیرخواهانه و نیکوکارانه می‌تواند دریافت کند. این تأثیر عمیقی است که کارکرد فردی نذر برای نذری‌دهندگان ایفا می‌کند. بهترین صورت ادای نذورات این است که چهره‌به‌چهره

باشد و از این طریق نذری دهنده فقر مادی را از فقرا و فقر معنوی را از خود رفع می‌کند. مزیت دیگری که «نذری گری واقعی» دارد، کنش مشترک عده‌ای از اعضای جامعه است که از این طریق خاطره‌ها و تجربه‌های مشترکی شکل می‌گیرد. در واقع به صورت برخط پرداخت کردن و فیشی کردن امری که به ذات خود با انجام فعالیت همراه است، بی‌اثر کردن آن اقدام است و به نظر می‌رسد اگر نذورات به صورت مجازی و برخط ادا شوند، میزانشان شدیداً کاهش پیدا می‌کنند.

■ انحصار توزیع نذورات مادی نزد فقرا و نیازمندان

یکی دیگر از چالش‌های موجود در این حوزه این است که اگر نذورات فقط قرار باشد به نیازمندان برسد و عموم مردم از آن بی‌بهره بشوند، چه اتفاقی می‌افتد؟ این در حالی است که بسیاری از مردم براساس باورهای قلبی خود به گرفتن و صرف غذای نذری اعتقاد دارند و از آن به‌عنوان برکت یاد می‌کنند که قرار است در طول سال قسمتشان شود. به نظر می‌رسد فرهنگ‌سازی صحیح باز هم راهگشا باشد، به‌گونه‌ای که عموم مردم از نذری‌های کم‌هزینه‌تر بهره ببرند و عمده نذورات به دست نیازمندان واقعی آن برسد.

■ نگاه تقلیل‌گرایانه به موضوع نذورات

یکی از چالش‌هایی که در این حوزه مطرح می‌شود، اینکه چرا مناسک دینی به‌طور کلی و نذورات به‌طور خاص در محافل علمی و دانشگاهی دیده نمی‌شوند (ملاک و معیار جامعه‌شناسان ایرانی برای دیده شدن و ندیده شدن پدیده‌ها چیست) یا چرا اگر دیده شدند، به وجه منفی آن نگاه می‌شود؟ جامعه‌شناسی در کشور ما به بسیاری از حوزه‌های مناسک دینی بی‌توجه است، در صورتی که برخی مناسک مدرن که دامنه و گستره مناسک دینی را ندارند، به آن‌ها پرداخته می‌شود. بررسی این مسأله خود نیازمند پژوهش مستقلی است که از توان این نوشتار خارج است، اما ذکر آن

خالی از لطف نبود.

بخش پنجم) چه می توان کرد؟

راهبردا) نهادی تسهیل گر امور نذورات را برعهده گیرد.

در مجموع آنچه گفته شد، به نظر می رسد از جمله اقدامات مفید و مؤثر برای صرف بهینه نذورات، ایجاد نهادی برای سامان دهی به نذورات باشد. نهادی که بتواند بین نذرکنندگان و نیازمندان واقعی ارتباط برقرار کند. پیشگام این امر می تواند نهادها و سازمان های خیریه ای باشند که عملکرد خوبی داشته و مردم به آن ها اعتماد دارند. به خدمت گرفتن توان مردم و نهادهای مدنی چیزی است که باید در دستور کار قرار گیرد. نهادهای مردمی به هیچ وجه رقیب ستادها و سازمان های دولتی نیستند.

مؤسسات و سازمان های مردم نهاد، گروه های کوچکی هستند (متشکل از افراد علاقه مند به رفع یک معضل در جامعه) که برای تحقق هدف خود به صورت داوطلبانه در یک ساختار قانونی و منسجم به صورت غیردولتی، غیرسیاسی، غیرانتفاعی و غیرتجاری به فعالیتهای خیریه می پردازند. یکی از کارکردهای مؤثر و مشخص سازمان های مردم نهاد، حد واسط بودن بین دولت و جامعه است. کسب اطلاعات از دولت و انتقال آن به شاخه های خود یا گردآوری اطلاعات در حوزه فعالیت و ارائه آن به دولت می تواند به صورت یک تعامل دوسویه و کارکردهای اساسی یک سازمان مردم نهاد در توسعه فرهنگی و اجتماعی محسوب شود (همشهری آنلاین، ۱۳۹۰). سازمان های مردم نهاد با بسترسازی، فرهنگ سازی و نهادینه سازی مشارکتهای اجتماعی می توانند کمک بزرگی در اجرای راهبردها، سیاست ها و برنامه های اجرایی کمک های خیریه و نذورات در کلیه ابعاد علمی، اجتماعی، فرهنگی باشند.

از این رو، تأسیس مؤسسه مردم نهادی که در زمینه های مختلف نقش آگاهی دادن و اطلاع رسانی به صورت گسترده در سراسر کشور را در حوزه نذورات داشته باشد، بهترین راهکار خواهد بود.

این مؤسسه مردم‌نهاد باید نقش تسهیل‌گری امور نذورات را برعهده داشته باشد و با ایجاد شبکه گسترده ارتباطی با سازمان‌های دولتی، مردم و نیازمندان ایفای نقش کند و درواقع خدمات و تسهیلات را برای خیرین و نذرکنندگان ساده‌سازی نماید.

راهبرد ۲) بومی‌سازی امور نذورات براساس نیازهای هر منطقه با استفاده از پتانسیل‌های موجود در هر محل

برای آنکه نذورات به بهترین شکل ممکن صرف شوند، لازم است که براساس نیازمندی‌های هر منطقه و محله‌ای صرف شود و با توجه به انواع متعدد نذورات تصمیم‌گیری صورت پذیرد. اینکه بخواهیم برای همه مناطق یک توصیه و تجویز داشته باشیم، نگاه و رویکرد درستی به کشور نیست، مخصوصاً اینکه کشور ما از نظر مناطق جغرافیایی، فرهنگی و اجتماعی از تنوع بالایی برخوردار است و باید متناسب با اقتضائات هر منطقه تصمیم‌گیری شود.

راهبرد ۳) اجتماعی‌سازی نذورات

پدیده نذر ماهیتاً بستر و ظرفیت اجتماعی‌سازی را دارد و با هدایت و مدیریت صحیح آن می‌توان به دستاوردهای مطلوبی برای جامعه رسید. درواقع اجتماعی‌سازی پدیده نذر همان مشارکت آحاد مردم از طریق سازمان‌های غیردولتی است و از آنجایی که مشکلات اجتماعی ریشه در معضلات و فقر فرهنگی دارد، می‌توان از طریق بستر نذورات مردمی مجموعه‌ای از مشکلات و آسیب‌های اجتماعی را زیر پوشش قرار داد و برای حل آن‌ها اقدام کرد. سیستم نذر می‌تواند به‌واسطه بازتوزیع ثروت، جامعه را به انسجام مجدد برساند. امروزه حلقه مفقوده توسعه‌یافتگی، بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی است؛ یعنی در جامعه بی‌تفاوتی وجود نداشته باشد و هرکس به فکر خود نباشد. جامعه دچار انواع مسائل و مشکلات شده است و حس اجتماعی و فرهنگی خود را از دست داده، از این‌رو، جامعه برای حفظ افراد نیاز به انرژی اجتماعی دارد که از طریق نذورات می‌تواند این پیوند را ایجاد کند.

یکی دیگر از مزایا و ظرفیت‌های شبکه‌سازی نظام‌مند نذورات برای ورود به حوزه‌های اجتماعی می‌تواند این باشد که چون به‌صورت بخشنامه‌ای و دستورات از بالا به پایین اداره نمی‌شود، می‌تواند نویدبخش حل معضلات واقعی و در اولویت مردم باشد و اثرات متعددی را بر نذرکنندگان باقی بگذارد. بدین‌وسیله نذورات می‌توانند مشارکت آگاهانه اعضای جامعه را جذب کنند و طرحی نو برای زندگی سرشار از لذت معنوی و روحی برایشان به ارمغان بیاورند، چرا که ارتباط با افراد و مشارکت داشتن در امور خیر و داوطلبانه زندگی را متعالی می‌سازد.

نذورات می‌توانند به‌عنوان یک اقدام خودجوشانه مردمی به سمت «فهم اجتماعی» هدایت شوند. درواقع نذورات بستری از فعالیت‌ها و اقدام‌ها را به‌صورت مردمی تولید می‌کند که اگر مدیریت مدبرانه‌ای بر آن حاکم شود، می‌تواند در راستای توسعه خدمات اجتماعی گام بردارد. اجتماعی‌سازی نهادها چند سالی است که در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته به‌عنوان اقدامی مثبت در راستای تقویت نقش اجتماعی سازمان‌ها تعبیه و طراحی شده است که از این طریق به تضمین بقای خود نیز می‌پردازند.

راهبرد ۴) رسانه‌ای کردن و ایجاد کمپین‌های متعدد برای همراهی هرچه بیشتر مردم

ضروری‌ترین اقدام بیدارسازی «احساس مسئولیت فردی نسبت به جامعه» است که رسانه می‌تواند به‌خوبی این نقش را ایفا کند. رسانه‌ها می‌توانند از طریق تولید و تدوین برنامه‌های متعدد در جهت برجسته‌سازی و اولویت‌سازی بحث نذورات اقدام کنند. پس از آگاه‌سازی و هوشیارسازی رسانه باید به تولید گفتمان و فرهنگ‌سازی نذورات پردازد و راجع به انواع نذورات در بستر جامعه و چگونگی توزیع آن بحث‌ونظر کند.

جمع بندی

همان طور که پیش تر گفته شد، ادای نذورات در جامعه ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های زیادی را برای اعضای جامعه ایجاد می‌کند که می‌توان از آن برای تحقق اهداف اجتماعی استفاده کرد و بهره برد. از آنجایی که در دنیای مدرن افراد به صورت اتمیزه و تنها به سر می‌برند، جامعه باید برایشان فضاهای هویتی در نظر بگیرد. نذورات یک سرمایه اجتماعی ارزشمند است که در بردارنده مناسکی برای همزیستی بین اعضای جامعه ایجاد می‌کند و سیستم‌های متعدد را به هم متصل می‌سازد. نذورات همانند سایر مناسک در دین مبین اسلام برای بهتر شدن زندگی افراد ایجاد شده‌اند تا از طریق آن‌ها سبک زندگی مؤمنانه و مبتنی بر خدمت به مردم نهادینه شود. در روایات ما آمده است، دستی که کمک می‌کند از دستانی که برای دعا بالا می‌رود، مقدس تر است. از این رو، ادای نذورات می‌تواند در هدف «مردم در خدمت مردم» باشد که این مهم نیازمند برنامه‌ریزی‌های راهبردی است تا از این ظرفیت به بهترین شکل استفاده شود.

الگوی راهبردی نذر

در این راستا اقداماتی متناظر با راهبردها پیشنهاد می‌شود:

■ مسأله‌شناسی

- شناسایی مشکلات و محرومیت‌ها، گستره محتوایی مسائل اساسی (قوت‌ها و ضعف‌ها).
- دامنه‌شناسی مخاطبان (نذردهندگان، نذرگیرندگان).

در بخش پیشین گفته شد که اولین راهبرد در سطح کلان، ایجاد نهادهای تسهیل‌گر به منظور مدیریت امور نذورات است. از وظایف و اقدامات اساسی این نهادها، مسأله‌شناسی است که باید با رویکرد عمیق و همه‌جانبه همراه باشد. اطلاعات باید در دو سطح انجام شود: سطح بررسی مشکلات و مسائل و سطح

مخاطب‌شناسی. باید به این نکته توجه داشت که نهاد باید از ظرفیت‌ها و امکانات دولتی و غیردولتی برای مسأله‌شناسی بهره‌برداری تا بتواند به اقدامات اساسی خود برسد؛ به این شکل که خواستار جمع‌آوری، مطالعه و بررسی گزارش‌ها و عملکردها و سازمان‌دهی مسائل هریک از ارگان‌ها و نهادها باشد.

■ ظرفیت‌سنجی

- بررسی قوانین و مقررات موافق یا مخالف.
- بررسی نظام‌ها و ساختارهای همکار و یا موازی، هماهنگی برنامه‌های خرد و کلان موافق، معاند یا موازی.
- منابع مالی (حجم وجوهات).
- منابع انسانی: فعالان، اندیشمندان، محققان، مبلغان، نویسندگان و ...
- مشارکت‌های اجتماعی: مؤسسات، شرکت‌ها، سمن‌ها، کانون‌ها و ...
- ظرفیت‌های اجرایی: اماکن، سرمایه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای علاقه‌مند به همکاری و ...
- محصولات و خدمات: نذورات مادی، نذورات فرهنگی، نذورات اجتماعی.

در هر منطقه و موقعیت جغرافیایی، نهاد تسهیل‌گر نذورات شروع به فعالیت می‌کند که پس از مسأله‌شناسی برای شروع فعالیت خود نیازمند اطلاع و آگاهی از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود است که با توجه به راهبرد بومی‌سازی تأکید می‌شود که باید ظرفیت‌های هر منطقه به‌صورت خاص و ویژه در نظر گرفته شود. از جمله ظرفیت‌های موجود قوانین و مقرراتی است که به چنین اقداماتی کمک می‌کند. ممکن است این قوانین در ذیل سازمان‌ها و ارگان‌هایی تعریف شوند و یا به‌صورت عام وجود داشته باشند که با استفاده درست و به‌موقع از این قوانین می‌توان از آن‌ها بهره‌برد.

یکی دیگر از ظرفیت‌های موجود و بسیار مهم، نظام‌ها و ساختارهای موازی و همراستا با نذورات است؛ نظام‌هایی که از گذشته در جامعه ما وجود داشته‌اند و دغدغه خیررسانی و نیکوکاری به آحاد مردم را داشته‌اند

که هم تجربه‌های بسیار ارزشمندی دارند و هم ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل فراوانی دارند که با آگاهی از آن‌ها می‌توان در راستای پیاده‌سازی الگوی نذورات گام‌های سریع‌تری برداشت.

در نهایت باید اطلس ترکیبی از ظرفیت‌های انسانی، مالی، مشارکت‌های اجتماعی، ظرفیت‌های اجرایی و محصولات تهیه کرد و به نحوه استفاده صحیح و مدیریت بهینه آن اندیشید.

به نظر می‌رسد این اقدام، زمان و انرژی زیادی را صرف خود کند. باید به این قضیه توجه کرد که اگر این اقدام به‌درستی و جامعیت انجام نشود، اقدام‌های بعدی بی‌ثمر خواهد بود و در نهایت کار به‌درستی انجام نخواهد شد. علاوه‌براین، نهاد تسهیل‌گر از دو بازوی قوی برخوردار است؛ یکی نیروهای خودجوش مردمی و دیگری سازمان‌ها و نهادهای دولتی و حاکمیتی که تا آن‌جا که در بسترهای قانونی امکان آن هست، می‌توانند به تسریع و تعدیل کارها پردازند.

■ آگاه‌سازی و فرهنگ‌سازی

- تولید محتوای آموزشی در لایه‌های مختلف مخاطب.
- شبکه رسانه‌ای، مهندسی پیام، اطلاع‌رسانی عمومی.
- ارزش‌آفرینی، الگوسازی، درگیرسازی، گفتمان‌سازی.

در جوامع امروزی که رسانه‌ها با برجسته‌سازی مباحث و حوزه‌ها، اولویت فکری افراد را می‌توانند مشخص کنند، آگاهی‌بخشی به عموم مردم مهم و تأثیرگذار است.

ترتیب ارائه محتوا از طریق رسانه‌های مختلف می‌تواند این‌گونه باشد که در ابتدا طرح موضوع خیرخواهی و نیکوکاری در قالب نذورات به‌منظور مسئولیت اجتماعی را برای مردم داشته باشند، تا اهمیت موضوع و ابعاد مختلف فردی و اجتماعی آن برای مردم توضیح داده شود. سپس، نهادهای تسهیل‌گر نذورات به مردم، زمینه‌های همکاری و استفاده از آن‌ها معرفی شوند و افراد نیازمند بدانند که می‌توانند به این نهادها مراجعه کنند و تا حد ممکن به نتیجه برسند. یکی از مهم‌ترین اقدامات، فرهنگ‌سازی و ایجاد گفتمان در سطوح

مردمی، دولتی و حاکمیتی است، به گونه‌ای که افراد از نذورات به‌عنوان یک ارزش یاد کنند و از جمله مسائل و محورهای مورد توجهشان قرار گیرد.

■ آموزش و توسعه

- تولید محتوای رسانه‌ای.
 - تربیت مربی و مدرس.
 - تولید کتب و محتوای آموزشی.
 - شبکه آموزش مجازی.
 - مراکز آموزشی: مدارس، مساجد، کانون‌ها، سرای محلات، مراکز شهروندی، رسانه‌های عمومی و... .
- اقدام چهارم، آموزش است که باید به‌طور وسیع و پراکنده در لایه‌های مختلف جامعه ارائه شود. آموزش به این معناست که نهاد نذورات، الزامات، ساختارها و رویکردهایی دارد که نیازمند محتواهای آموزشی برای بهبود و بهسازی است.
- مراکز آموزش باید به‌گونه‌ای باشند که برای عموم در دسترس باشند و متناسب با امکانات بومی هر منطقه باشد. یکی از مزایای جمع شدن افراد دور هم و ارتباط با هم، آشنا شدن بیشتر با مسائل و چالش‌های موجود در هر منطقه است که منجر به بهبود و تسریع امور می‌شود.

■ شبکه‌سازی تولید و توزیع

- شبکه‌های متعدد و مختلف نذری دهندگان.
- سامانه‌سازی.
- شبکه مدیریت.
- شبکه توزیع به نذری‌گیرندگان.

از جمله اقدامات اساسی «ارائه الگو شبکه‌سازی فعالان موفق و مؤثر و فعال» در این حوزه است. شاید بتوان گفت شبکه‌سازی درست، اقدامات پیشین را به ثمر می‌نشانند و ممکن می‌سازد. شبکه‌سازی به معنای مدیریت هدفمند و توزیع هوشمندانه ظرفیت‌ها و امکانات است که از طریق نهاد تسهیل‌گر نذورات پشتیبانی و هدایت می‌شود. در واقع، در این نقشه راهبردی در نهایت برای رسیدن به شبکه‌سازی همه اقدامات بسیج شده است تا بتوان بهترین نتایج و عملکردها را از فعالیت‌های خیرخواهانه و نوع‌دوستانه مردمی به‌دست آورد.

■ فعال‌سازی

- برنامه‌ریزی.
- سامانه حقوق و وظایف.
- انجمن تخصصی.
- پژوهش تخصصی.
- رسانه‌سازی.
- استانداردسازی.
- توزیع.

در مرحله آخر، نهاد نذورات به سمت فعال‌سازی و عملیاتی‌سازی پیش می‌رود و گام‌های پیشین را به‌صورت عملی و عینی درمی‌آورد. در هر منطقه و موقعیتی به تناسب مسائل و چالش‌ها، نهاد نذورات می‌تواند به ایفای نقش خود پردازد. خود این نهاد نیز اقتضائات ساختاری و سازمانی دارد که باید به‌صورت تخصصی عملیاتی شود.

مسئله‌شناسی

- شناسایی مشکلات و محرومیت‌ها.
- دامنه‌شناسی مخاطبان، گستره محتوایی مسائل اساسی (قوت‌ها و ضعف‌ها).

ظرفیت‌سنجی

- بررسی قوانین و مقررات موافق یا مخالف، بررسی نظام‌ها و ساختارهای همکار و یا موازی، هماهنگی برنامه‌های خرد و کلان موافق، معاند یا موازی، منابع مالی (حجم وجوہات). منابع انسانی: فعالان، اندیشمندان، محققان، مبلغان، نویسندگان و...، مشارکت‌های اجتماعی: مؤسسات، شرکت‌ها، سمن‌ها، کانون‌ها و... . ظرفیت‌های اجرایی: اماکن، سرمایه‌ها، منابع، قوانین و... . محصولات و خدمات: نذورات مادی، فرهنگی، اجتماعی و... .

آگاه‌سازی و فرهنگ‌سازی

- تولید محتوای آموزشی در لایه‌های مختلف مخاطب.
- شبکه رسانه‌ای، مهندسی پیام، اطلاع‌رسانی عمومی.
- ارزش آفرینی، الگوسازی، درگیرسازی، گفتمان‌سازی.

آموزش و توسعه

- تولید محتوای رسانه‌ای، تربیت مربی و مدرس، تولید کتب و محتوای آموزشی، شبکه آموزش مجازی. مراکز آموزشی: مدارس، مساجد، کانون‌ها، مراکز شهروندی، رسانه‌های عمومی و... .

شبکه‌سازی تولید توزیع

- شبکه‌های متعدد و مختلف نذری‌دهندگان سامانه‌سازی شبکه مدیریت شبکه توزیع به نذری‌گیرندگان.

فعال‌سازی

- برنامه‌ریزی. سامانه حقوق و وظایف. انجمن تخصصی. پژوهش تخصصی. رسانه‌سازی. استانداردسازی.
- توزیع.

منابع

- ابراهیمی، رقیه. (۱۳۸۳). نگاهی به نذورات مردم در دوره قاجار. فرهنگ مردم ایران. شماره ۶. صص ۱۸۹-۲۰۰.
- اویسی فردویی، قاسم. (۱۳۹۰). بررسی کارکردهای اجتماعی مراسم عاشورا در ایران. کتاب ماه علوم اجتماعی. شماره ۴۴ و ۴۵. صص ۱۰۸ تا ۱۱۵.
- بهار، مه‌ری. (۱۳۸۳). نذر و هویت اجتماعی زنان. نامه علوم اجتماعی. شماره ۲۴. صص ۱۱۷-۱۲۳.
- پارسانیا، حمید؛ توکلی راد، مهرداد. (۱۳۹۰). کارکردها و پیامدهای نذر در جامعه روستایی (بررسی موردی روستاهای شهرستان فومن - استان گیلان). توسعه محلی (روستایی - شهری). دوره سوم. شماره ۲. صص ۶۹-۸۶.
- جمشیدی گوهرریزی، مهدیه. (تیر ۱۳۸۹). «نخل و نخل گردانی در استان یزد». مجله معرفت. شماره ۱۵۱. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- دورکیم، امیل. (۱۳۸۶). صور بنیادی حیات دینی. ترجمه: باقر پرهام. تهران: مرکز.
- شیشه‌گر، آرمان. (۱۳۸۸). جایگاه نذورات و پیشکش قربانی. مطالعات باستان‌شناسی. شماره ۲. صص ۳۹-۴۸.
- صادقی، حسین؛ فتحی، میثم و علی شفیعی. (۱۳۹۱). جایگاه نذورات در فقرزدایی از جامعه اسلامی؛ مطالعه موردی ایران ۱۳۸۸-۱۳۸۵. اقتصاد اسلامی. شماره ۴۵. صص ۵-۳۲.
- فکوهی، ناصر. (۱۳۹۳). نقش مناسک و آیین‌ها در تقویت باورهای ملی و معنوی. پایگاه اینترنتی انسان‌شناسی و فرهنگ.
- لطفی قهرمانلو، علیرضا. (۱۳۹۱). مقاصد و نیات نذردهندگان نسبت به نتایج رفاهی نذر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. استاد راهنما: سعید وصالی. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم اجتماعی.
- مهتابی زیناب، طاهر. (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی وقف. وقف میراث جاویدان. شماره ۸۲. صص ۵۷-۶۶.
- محمدی سیرت، حسین. (۱۳۹۵). اربعین منسک اجتماعی در قوازه‌های تمدنی: ظرفیت‌ها و زیرسیستم‌های تمدنی. دوفصلنامه علمی - تخصصی مطالعات مسجد و مهندوبت. سال اول. شماره دوم. صص ۵-۲۶.
- نیک‌خواه قمصری، نرگس؛ دستوری، مژگان. (۱۳۹۱). بازنمود تحولات فرهنگی در مناسک عزادرای زنانه. مطالعات فرهنگی و ارتباطات. شماره ۲۶. صص ۲۲۹-۲۴۷.
- عرب مازار، عباس؛ زابیر، آیت. (۱۳۹۰). ارائه الگویی برای حمایت مالیاتی از کمک‌های خیریه در ایران (بازنگری ماده ۱۷۲ ق. م. م. با رویکرد اعتبار مالیاتی). پژوهشنامه مالیات. شماره ۵۹. صص ۹-۳۶.

<http://farsi.khamenei.ir>

